

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 5, Sayı: 21, Aralık 2019, s. 226-260

Araştırma Makalesi

Dr. Nizamettin ERGÜVEN

Elazığ İl Vaizi

nizamettinerguven@hotmail.com

NÜZÛL SÜRECİNDE AHKÂMIN KRONOLOJİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Özet

Hz. Peygamber'in yirmi üç yıllık elçiliği döneminde İslam dininin inanç, ibadet, ahlak ve hukuk konusundaki emirleri ve yasakları peyderpey inmiştir. İbadet ve hukuk konusunda inen ahkâmın Hz. Peygamber'in bi'seti döneminde hangi yıl içerisinde ilk defa emredildiğini ve uygulandığını sîret, hadis, fıkıh ve tefsir alanındaki eserlerden faydalanarak tespit etmeye çalıştık. Bu ahkâmın toptan inmeyip Mekke ve Medine dönemlerinde yıllara göre dengeli ve tedrici olarak serpiştirildiği görülmektedir. Hükümlerin bu şekilde sıralanmasının altında yatan etkin sebepleri şöyle sınıflandırmak mümkündür: Manevi açıdan iman ve sabrı artırmak, daha sonra vaz' edilecek ahkâmın uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla öncelikli gelen hükümler; ilk neslin kemiyet ve keyfiyet gücü dikkate alınarak zamana ve zemine uygun olarak gelen hükümler; vahyin indiği coğrafyada var olan bazı uygulamaların değiştirilmesi, düzeltilmesi ya da tasdik edilmesine yönelik gelen hükümler; toplumda kökleşmiş bazı yanlış adetlerin sosyal yapı dikkate alınarak aşamalı olarak yasaklanmasına yönelik gelen hükümler; daha önce hükmü bulunmayan konuların Hz. Peygamber'e arz edilmesine bağlı olarak, ona cevap mahiyetinde gelen hükümler.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, peygamberlik süreci, ibadet, tedricilik, fıtrat, sosyolojik yapı.

A RESEARCH ON CHONOLOGY OF “AHKÂM” IN THE PROCESS OF REVALITION

Abstract

During the twentythree-years period of the prophetic mission of the Prophet Muhammad, the orders and prohibitions of the religion of Islam on belief, worship, morality and law were revealed step by step. During the prophetic mission of the Prophet Muhammad, we tried to determine what year the holy rules revealed about worship and law were ordered and applied for he first time by making use of the works in the field of sired, hadith, fiqh and tafsir. It can be seen that, these holy rules have not been revealed as a group but have been interspersed in a balanced and gradual way according to years. The wisdom and the reasons underlying this order of ahkam are highlighted as follows: Spiritually increasing faith and patience, priority provisions in order to facilitate the application of the subsequent judgment, provisions for modification, correction or approval of certain practices existing in the geography of the revelation, provisions for the gradual prohibition of some established false customs in society taking into account the social structure, the provision of the answers to the Prophet, subject to the provision of issues that had not been previously ruled.

Keywords: Islam law, prophetic process, worship, gradualness, nature, sociological structure.

Giriş

İslam binasının temel esaslarını oluşturan ana unsurlardan ibadet, kişinin Allah ile olan ilişkisini; hukuk (muamelat ve ukûbât) ise kişinin çevresiyle ve yaşadığı toplumla olan ilişkisini düzenler. Teşekkül aşamasında İslam ibadet ve hukuk ile ilgili emir ve yasakları sosyo-kültürel yapıyla uyumun gözetilmesi nedeniyle uygulamaya geçirilmesinde pek sıkıntı yaşanmamıştır.

Biz bu çalışmamızda, Hz. Peygamber’in (s.a.s) yirmi üç yıllık bi’seti döneminde İslam’ın ahkâmı alakalı emir ve yasaklarının ilk ne zaman indiği ve uygulandığını ortaya koymaya çalışacağız. Asrı Saadette ahkâmın nüzûlünü Mekke ve Medine dönemi diye iki ayrı kısımda inceledik. Mekke dönemindeki ibadet ve hukukun vaz’ edilmiş tarihleri ihtilafli olduğundan, yaklaşık tarihleri vermeye çalıştık. Bu dönemde inen ahkâmın özellikle niye bu dönemde indiğiyle ilgili muhtemel sebepler üzerinde durduk. Medine dönemindeki ibadet ve hukukun vâ’z edilmiş tarihleri ise belli olduğundan, kesin tarihlerini verdik. Her hicri yılın ahkâmını kendi içinde ve diğer yıllara kıyasla nüzûlündeki sıralamasının etkin sebepleri göz önünde bulundurarak tahlil etmeye çalıştık.

Yaptığımız araştırmada ahkâmın yıllara göre tedrici olarak vaz’ edilmesinde/konulmasında etkin olan sebepleri genel olarak şu başlıklar altında sınıflandırmak mümkündür:

(1) Manevi açıdan iman ve sabrı artırmak, daha sonra vaz’ edilecek ahkâmın kolay

uygulanmasına zemin oluşturmak sebebiyle gelen hükümler.

(2) İlk neslin kemiyet ve keyfiyet gücü dikkate alınarak zamana ve zemine uygun olarak gelen hükümler.

(3) Vahyin indiği coğrafyada var olan yanlış inanç guruplarının bazı uygulamalarının yanlışsa değiştirilmesi veya düzeltilmesi, doğruysa tasdik edilmesi mahiyetinde gelen hükümler.

(4) Toplumda kökleşmiş bazı yanlış adetlerin sosyal yapı dikkate alınarak aşamalı/tedrici olarak yasaklanması konusunda gelen hükümler.

(5) Sebebe mebni gelen hükümlerde olayın/durumun/halin oluşumu esnasında gelen hükümler.

(6) Daha önce hükmü bulunmayan konuların Hz. Peygamber'e arz edilmesi esnasında, ona cevap mahiyetinde gelen hükümler.

Mekkî ve Medenî ahkâmın bu sebepler çerçevesinde yıllara göre serpiştirildiğini makalemizin tümü göz önüne alındığında daha iyi anlaşılacaktır.

1. Mekke Dönemi Ahkâmı

Mekke döneminde gelen emir ve yasaklar; cahiliyenin fasit inanç ve batıl taklitlerinin iptali, güzel ahlaka teşvik, nefsi temizleme ile helal ve haramla ilgili genel hükümler şeklindedir. İbadet ve hukukla alakalı emir ve yasaklar ise daha azdır.*¹ Hz. Peygamber'in hukuk yoluyla hayata müdahalesinin temelleri bu dönemde atılmıştır. Onun ilga (var olan uygulamayı/hükmü kaldırma), ibkâ (var olanı olduğu gibi bırakma), ıslah (var olanda bazı değişiklikler yapma), re'sen (yeni bir hüküm koyma) şeklindeki hukuki yöntem ve faaliyetlerinin bir kısmı da bu dönemde görülmektedir. Bu dönemde Hz. Peygamber akaid ve ahlak ilkelerini yerleştirerek hukuk/muamelat ile ilgili kuralların kolaylıkla benimsenip uygulanmasına zemin hazırlamıştır.²

Mekke döneminde inen ayetlerde fıkıh ve ibadet içerikli hükümlerden bazılarının konuluş tarihleri belli değil ama bazılarının ise belli olduğu konuyla ilgili temel kaynaklara baktığımızda görülecektir.

1.1. Tarihi Belli Olmayan Hükümler

Bu hükümlerin Mekke döneminde ne zaman indiğinin belli olmamasının sebebi, konuyla ilgili ayetlerin hangi sene indiğinin ilgili kaynaklar çerçevesinde tam tespit edilememesidir.³

(1) Cahiliye döneminde Araplar arasında sıkça rastlanan, kız çocuklarını öldürme âdetinin kat'i emirlerle haram kılınması (En'am 6/145, 151; İsrâ 17/31).

* Dipnotlarda "Komisyon, *İsnad Atıf Sistemi*, edt. Abdullah Demir, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018)" esas alınmıştır.

¹ Mennâ' Halil Kattân, *Tarîhu't-teşrî'i'l-İslâm*, (Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1416), 47; Hayrettin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, (p: Nesil Yayınları, 1989), 78.

² Abdullah Kahraman, *İslam Hukukuna Giriş*, (Ankara: Bilay Yayınları 2018), 68.

³ Konuyla ilgili tartışmalar için bk. Muhammed et-Tahir İbn Âşûr, *Tefsîrü't-tahrîr ve't-tenvir*, (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye li'n-Neşr,1984), 7: 121-123, 15: 5-7.

(2) Yiyecek ve içecek olarak; leş, akıtılmış kan, domuz eti ve Yüce Allah'ın adıyla kesilmeyen hayvanların etinin haram kılınması (En'am 6/121, 145).

(3) Haksız yere Allah'ın yasakladığı cana kıymanın haram kılınması (En'am 6/151; İsrâ 17/33).

(4) Yetim malına haksız yere el uzatmanın haram kılınması (En'am 6/152; İsrâ 17/34).

(5) Ölçü ve tartı konusunda titiz davranılması gerektiği ve hile yapmanın haram kılınması (En'am 6/152; İsrâ 17/35).

(6) Gizli ve açıktan yapılan fuhşiyatın/zinanın haram kılınması (En'am 6/151; 'Âraf 7/33; İsrâ 17/23; Müminun 23/5-7).⁴

(7) Hırsızlığın haram kılınması.⁵

1.2. Tarihi Belli Olan Hükümler

Mekke döneminde teşri kılınp tarihi bilinen hükümler ise abdest, namaz, gusül, necasetten taharet, beş vakit namaz ve Cuma namazı gibi hükümlerdir.

1.2.1. Abdest ve İlk Namaz

Cebraîl (a.s) Hz. Peygamber'e (s.a.s) vahiy getirip peygamberlik vazifesini tebliğ ettikten sonra, önce abdest almayı ve namaz kılmayı öğretti. O da abdest ve namazı öğrendiği şekliyle ilk olarak Hz. Hatice'ye öğretmiştir. İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sinde konuyla ilgili kısmı şöyle özetlemek mümkündür: Vahiy bir ara kesilince Hz. Peygamber'e (s.a.s) bu fetret dönemi çok zor gelmişti. Bunun üzerine bir süre sonra yeniden vahiy inmeye başladı. Hz. Peygamber'e namaz farz kılınca Cebraîl de ona abdest almayı öğretti. Mekke'nin üst tarafında olduğu sırada ona Cebraîl geldi, topuğuyla yere vurdu, bir pınar aktı, namaz için nasıl temizlenmesi gerektiğini öğretilsin diye Cebraîl, Rasûlullah'ın huzurunda abdest aldı. Resûlullah da ondan gördüğü şekliyle abdest aldı. Sonra vahiy meleği Cebraîl ayrılıp gidince, bunun üzerine Hz. Peygamberimiz, Hz. Hatice'ye geldi ve ona nasıl abdest alacağını Cebraîl'den öğrendiği şekliyle uygulamalı olarak gösterdi. Hz. Hatice de onun gösterdiği şekliyle abdest aldı. Sonra Cebraîl'in öğrettiği şekliyle ona namaz kıldırdı.⁶

⁴ Kattan, *Târîhu't-teşrî*, 48; Müfessirler bu ayetlerde "fevâhiş" kelimesinin ilk anlamının zina olduğu kabul etmektedir. Örnek olarak bk. Ebu Câfer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Câmi'u'l-beyân 'an tefsîri âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Kahire: Dâru Hicr, 2001) 9: 660-661; Ebubekir Amed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsî'l-Arabî, 1992), 4: 193, 208; Muhammed b. Ahmed b. Ebubekir el-Kurtubî, *el-Câmiu'l-ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 9: 210; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahân, *el-Müfredât fi garîbü'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2001), 375-376.

⁵ Bu ifade birinci akabe biatinde geçmektedir. Medinelilerle yapılan bu ilk biatte; hırsızlık, zina, evlatlarını öldürmemek... hususunda biatin alınması bu konularda daha önceki tarihlerde haramlığın geldiğine bir delildir. Birinci akabe biatine katılan Ubâde b. Sâbit konuyla ilgili şunları söylemektedir: "Biz birinci akabe beyatında Resulullah'a (sas); Allah'a hiçbir şeyi şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, evlatlarımızı öldürmemek, el ve ayaklarımız arasında bir şey uydurarak iftira etmemek ve maruf olan konularda O'na isyan etmemek konusunda beyat ettik" (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 323; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1: 433)

⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 244; Kitabın Türkçe çevirisi, *Sîret*, trc. Hasan Ege, (İstanbul: Kahraman Yayınevi, 1994), 1: 323-324; Ayrıca bak. 'İzzüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Ebü'l-Kerem İbn Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, (Beyrut:

Bu kılınan namaz Hz. Âişe'den nakledilen "Farz namazlar önce ikişer rekât şeklinde kılınırdı. Sonra yolcunun namazında bu sayı değiştirilmedi, yolcu olmayanın namazında ise ikişer rekât arttırıldı."⁷ ifadesinde geçtiği şekilde ikişer rekât halinde, hem sabah ve hem de akşam günde iki defa olarak kılınan namaz olduğu kabul edilmektedir.⁸ Bu ilk namaz fetret-i vahiyden sonra kılınmıştır. Ama fetret-i vahyin ne kadar sürdüğü ve kıldırma işleminin ne zaman olduğu noktasında kesin bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda bu sürenin birkaç gün bazılarını iki, iki buçuk veya üç yıl olduğunu; bazıları ise bunun birkaç ay olabileceğini belirtmektedir.⁹

Sabah akşam olarak kılınan bu namazdan önce Mekke'de ilk inen surelerden biri olan Müzzemmil'de geçen "Ey elbisesine bürünen adam, gecenin birazında kalk. Yarısı veya daha az bir kısmında kalk. Veya bu yarının üzerine artır ve Kur'an-ı tane tane oku" (el-Müzzemmil 73/1-4)¹⁰ ayetler mucibince Müslümanlara ilk olarak gece namazının farz kılındığını kabul edenler de vardır.¹¹ Beş vakit namazın farz kılınmasıyla gece namazı Müslümanlar hakkında hafifletilip nafileyeye çevrilmiş,¹² fakat Peygamber Efendimiz için bu emir baki kalmıştır.¹³

1.2.2. Gusül ve Necasetten Taharet

Eski Araplarda cünüplükten dolayı gusül abdesti alma geleneği vardı. Mekke döneminde namazın farz kılınmasıyla birlikte cünüp olanların yıkanmadıkça namaz kılamayacakları bildirildi ve Peygamberimiz'in uygulamasıyla guslün şekli öğrenildi. "İyice temizlenmiş olmayanlar O'na (Kur'an'a) dokunamaz" (el-Vâkı'a 56/79) mealindeki ayet Mekke'de nazil olmuştur ve burada geçen "iyice temizlenmekten" maksat gusül olduğu kabul edilmiştir.¹⁴ Hz. Ömer'in Müslüman olma olayında, gusletmedikçe Kur'an sayfasına dokunmasına kız kardeşi

Daru Sâdır, 1385), 2: 50-51; Kitabın Türkçe çevirisi. *İslam Tarihi el-Kâmil fi't-Târîh*, trc. M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), 2: 51

⁷ Buhârî, "Salât", 1.

⁸ Tahir Olgun "İbadet Tarihi, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 50-51.

⁹ Muhammed Ebu Zehra, *Hâtemü'n-Nebiyîn*, (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabiyye, 2012), 1: 297-298; Kitabın Türkçe çevirisi; *Hâtemü'l-Enbiyâ Hz. Muhammed (s.a.s)*, trc. Memet Keskin, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997), 2: 26.

¹⁰ Ayet meallerinde genelde faydalandığımız: Komisyon, *Ku'ran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999) adlı eserdir.

¹¹ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *Tefsirü İmam Şâfiî*, Hazırlayan: Ahmed b. Mustafa el-Ferrân, (Riyad: Daru't-Tedmuriyye, 2006), 3: 1406-1408; Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, (Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412), 1: 55-57; Ebubekir Amed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, (Beirut: Dâru İhyâi Tûrâsü'l-Arabî, 1992), 5: 367; Süleyman en-Nedvî, *Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Peygamberimizin Tebliğ ve Talimatı*, trc. Ali Genceli, (İstanbul: Şamil Yayınevi 1985), 5: 306-307.

¹² Ebubekir Muhammed b. Abdullah İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Lübnan: Dâru'l- Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 4: 324; Nedvî, *Asrı Saadet*, 5: 314; Gece namazının geçtiği Müzzemmil süresinin ilgili ayetlerinin nüzul süreci hakkında geniş bilgi için bk. Selim Türcan, "Kur'an'ın İfade Kalıpları Nüzul Kronolojisini Aydınlatılabilir Mi? Müzzemmil Süresi Örneğinde Bir Yöntem Denemesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/17 (2010), 67-100.

¹³ İsrâ 18/79; Mustafa Asım Köksal, *İslam Tarihi Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslamiyet*, (İstanbul: Köksal Yayınları, 1999), 2: 236; bk. Muhsin Demirci, "Kur'an'ın Nüzûl Sürecinde Tedricilik", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 16 (2002), 186-188; Diğer ümmetlerde namazın varlığı ve Hz. Peygamber döneminde namazın farz kılınma süreci hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Ali Yüksek, "Namaz İbadetinin Tarihi Süreci", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/2, (2018), 111-125.

¹⁴ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 79.

izin vermemiştir.¹⁵ Bu olay gusül abdestinin Mekke döneminde farz kılındığına bir diğer delil olarak gösterilmiştir.¹⁶

"Giyislerini temiz tut." (el-Müdesir 74/4) mealindeki ayet elbiselerin necaset sayılan şeylerden temizlenmesini namaz kılabilmenin bir şartı olarak kabul edilmiş ve bu ayet, vahyin Mekke'de tebliğin açıktan yapılmasının emredildiği sene inmiştir. Takriben bi'setin üçüncü senesinde indiği kabul edilir.¹⁷

Mekke döneminde Müşrikler tarafından hayvan işkembesinin pisliği Kâbe'de namaz kılarken Resûlullah'ın üzerine atılmış, Hz. Fatıma (r.a) gelip üzerinden çekmiş ve üstünü temizlemiştir.¹⁸ Buna binaen ibadete hazırlık olan necasetten taharetin, Mekke döneminde farz kılındığını söyleyebiliriz.¹⁹

1.2.3. Beş Vakit Namaz

Miraç gecesinde beş vakit namazın farz kılındığı hususunda ittifak vardır.²⁰ Miraç hadisesinin zamanı hakkında birçok farklı görüş bulunmaktadır.²¹ Ağırlıklı görüş hicretten bir yıl önce olduğudur.²² Beş vakit namazın farz kılınmasından sonra Cebrâil (a.s.) Hz. Peygamber'e (s.a.s) beş vakit namazın vakitlerinin başlangıç ve bitiş vakitlerini uygulamalı olarak öğretmiştir.²³

Kur'an-ı Kerim'de beş vakit namaz, vakitleri belirlenmiş halde farz kılınmıştır. (en-Nisa 4/103) Bu konuda Nafi b. Ezrak, Abdullah b. Abbas'a: "Beş vakit namaz Kur'an'da var mı?" diye sorar. İbn Abbas Rum süresinin 17 ve 18. ayetlerinde geçen " فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ "Akşama kavuşurken ve sabaha ulaşırken Allah'ın şanını yüceltin. Göklerde ve yerde hamd O'na yaraşır. Geceleri de öğleleri de onun şanını yüceltin" ayetini okur ayetin tefsirini şöyle yapar: " حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ " akşam namazıdır, sabah namazıdır, "وَعَشِيًّا" ikindi namazıdır. "وَحِينَ تُظْهِرُونَ" öğle namazıdır, dedikten sonra Nur süresinin 58. âyetindeki " مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَصْعِقُونَ نَبَاتِكُمْ مِنَ الطَّهْرِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ " Bir de; yatsı namazından sonra...." kısmını okumuştur. İbn Abbas bu cevabıyla beş vakit namazın Kur'an'da geçtiğini ifade etmiştir.²⁴

1.2.4. İlk Cuma Namazı

Hz Peygamber Medine'ye hicret etmeden önce Medinelilerin isteği üzerine onlara öğretmen olarak Mus'ab b. Umeyr'i göndermişti. Mus'ab Medine'ye gittikten belli bir süre sonra Medineliler'e Cuma namazı kaldırmak için Mekke'de bulunan Rasûlullah'tan izin istemiş, izin

¹⁵ İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 85-86.

¹⁶ İbn Arabi, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4: 175-176; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 79.

¹⁷ Mevdudi, Ebu'l-Âlâ, *Tefhimü'l-Kur'an*, trc. Komisyon, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1987), 6: 507.

¹⁸ Buharî, "Menâkibü'l-Ensâr", 29.

¹⁹ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 80.

²⁰ Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 5: 310; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 79.

²¹ Köksal, *Hz. Muhammed ve İslamiyet*, 2: 202.

²² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, (Beyrut: Darü Sâdir, 1968), 1: 213; İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 51; Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1984), 3: 108; Kitabın Türkçe çevirisi: *Hz. Peygamber'in Hayatı*, trc. Hanefi Akın, (İstanbul: Çelik Yayınları, 2014), 219-220; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 5: 310.

²³ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 117-118.

²⁴ Tâberî, *Camîu'l-beyân*, 18: 474.

kendisine verilince de Medine'de iman edenleri toplayarak ilk Cuma namazını kaldırmıştır.²⁵

Mekke'de Cuma namazı kaldıracak özgür bir ortamı bulamayan Rasûlullah, ilk Cuma'yı Medine'ye bir saat uzaklıktaki Kûba köyü yakınlarında Ranûna vadisinde hicret esnasında kılmıştır.²⁶

1.3. Mekke Dönemi Ahkâmının Genel Tahlili

(1) Mekke döneminde selim bir fıtrata sahip her kişinin rahatlıkla kabul edebileceği; leş, akıtılmış kan ve domuz eti gibi tiksinti veren yiyecek ve içeceklerin yasaklandığını görmekteyiz. Ayrıca, hayvanların Allah adına kesilmesi gerektiği konusuna gelince, tevhid dinini seçen her Müslümanın, imanının bir gereği olarak kestiği hayvanın üzerine Allah'ın adını anarak kesmesi kadar doğal ve kolay bir şey olamazdı.

(2) Mekke döneminde gelen yasaklarda; yetim malına haksız yere el uzatmama, ölçü ve tartıda hile yapmama, haksız yere bir cana kıymama, hırsızlık yapmama ve zina yasağı örneklerinde "sana yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma" selim fıtrat (vicdan) ilkesinin gözetildiği görülmektedir. Çünkü empati yapabilen hiçbir vicdan kendisine karşı, yukarıda sayılan haksızlıkların yapılmasına razı olmaz. Zinanın Mekke döneminde haram kılınması emriyle İslam binasının temelini atan ilk neslin temiz sulplerden meydana gelmesi sağlanmıştır.²⁷

(3) Mekke'de ilk olarak namazın emredilmesi namazın ne kadar önemli olduğuna dikkati çekmektedir. Namazın emredilmesinde beş vakit namazın farz kılınması zamanına kadar tedrici bir metodun takip edildiği açıkça görülmektedir. Kanaatimize göre, Müslümanlara; özgürce, açıktan ibadet edemediklerinden ve daha yeni İslâm'la tanıştıklarından zor gelebilir diye namazın ilk önce gece daha sonra sabah-akşam iki rekâtlık olarak kılınması emredilmiş, (İnsan, 76/25, Zariyat, 51/18), kemiyet ve keyfiyet olarak belli bir seviyeye ulaşıncaya da onlara beş vakit namaz emri geldiği anlaşılmaktadır (Rum, 30/17-18). Namaz, Müslümanlar için her zaman ihtiyaç duydukları ama özellikle Allah'a itaatte daha fazla sabretmekle emroldukları, işkence ve zulümlerin daha şiddetli yaşandığı Mekke döneminde adeta bir ilaç hükmündeydi. Ayrıca namazın insanı fuşşiyat ve münkerata karşı koruma özelliğinin bulunması (Ankebût 26/45), sabır ipini uzatması, tevekkülü artırması, namazla kişinin kendini Allah'a yakın hissetmesi bunun sonucu olarak Müslümanların kendilerine olan güvenini artırması açısından eşsiz bir ibadettir.²⁸

(4) Cuma namazının Mekke'de farz kılınmasına rağmen orada eda edilememesi, bu

²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 94; Tahir Olgun, *İbadet Tarihi*, 44; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.), 8: 189.

²⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 163; Tâberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, (Lübnan: Müessesetü'l-'Aleml-'l-Metbû'a, b.y.) 2: 114-115; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 213-215; Hayati Ülkü, *Başlangıçtan Günümüze İslam Tarihi*, (Ankara: Ülkü Yayıncılık, 1979), 107; Cuma namazının ilk ne zaman farz kılındığı ile ilgili rivayetlerin tahlili, kimlerin Cuma namazı kılmak mecburiyetinde olduğu ve kimlerin muaf tutulduğu hakkında geniş bilgi için bk. Osman Şahin, "Cuma Namazı Mükellefiyeti", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 25, (2015), 419-451.

²⁷ Allah Resûlu'nün doğumundan vefatına kadar özet bir siyer kronolojisi için bk. Hüseyin Algül, "Hz. Muhammed (s.a.s) Devri Kronolojisi", *Uludağ İlahiyat Dergisi*, 4/4, (1992), 99-107.

²⁸ Bk. Seyyid Kutup, *fi Zilâli'l-Kur'an*, (İstanbul: Akit Yayınları, ts.) 1: 294.

ibadetin "açıktan ve özgürce" yapılması şartının olduğunu göstermektedir. Medine'de Mus'ab b. Umeyr'in ilk Cuma'yı kılışı ve Hz Peygamber'in hicret yolunda Kuba'da iken Cuma'yı ilk kılması bu şartların gözetildiğine bir diğer hüccettir.

2. Medine Dönemi Ahkâmı

Medine'ye hicretle İslam tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. İslam ve Müslümanlar kemiyet ve keyfiyet açısından belli bir seviyeye ulaşmışlardı. "Artık Medine'ye hicretten sonra İslâm'a kuvvete ve samimice bağlanan, verilen her emri anında yerine getiren hazır bir cemaat, İslâmî hayat prensiplerinin uygulanmasına müsait, insanların İslami davranışlarını yadırgamayan bir cemiyet ve tatbikatın hassasiyetle ifasını sağlayacak bir devlet yapısı vardı. Daha önce mücmel olarak emredilen ibadet esasları tafsil ve tasrih edilmiş, muamelatla ilgili ahkâm, teşri olunmuştur."²⁹ Böylelikle Medine'ye hicretle Mekke'de daha önce inmeyen ibadet ve hukukla ilgili emirler gelmeye başlamıştır.

2.1. Bi'setin On Dördüncü Yılı / Hicri I. Yıl

Hicri birinci yılda ilk hutbe, beş vakit namazın cemaatle kılınması, namaz rekâtlarının dörde çıkarılması, ilk ezan, aşure orucu ile cihad izni gibi emirler gelmiştir.

2.1.1. İlk Hutbe

Hiz. Peygamber'in hicret esnasında Ranûna vadisinde kıldığı Cuma namazında okuduğu hutbe İslâm'da ilk Cuma hutbesidir. Bu hutbede; tövbe³⁰ Cuma'nın farziyeti, ahirete hazırlık gibi konular işlenmiştir.³⁰

2.1.2. Beş Vakıt Namazın Cemaatle Kılınması

İslamiyet'te ilk cemaatle kılınan namaz Hz. Hatice (r.a) ile kılınmış, daha sonra ise Erkân b. Erkam'ın evinde kılınmıştır. Bu namazlar, Müşriklerden gizli olarak kılınmıştır. Aleni olarak ilk defa kılınan namaz, Hz. Ömer'in (r.a) Müslüman olmasıyla Kâbe'de açıktan tekbir alınarak kılınan namaz olmuştur. Beş vakit namaz ise cemaat halinde hicret esnasında Kûba Mescidi'nde kılınmıştır.³¹

2.1.3. Namaz Rekâtlarının Dörde Çıkarılması

Daha önce geçtiği üzere İslam'ın ilk zamanlarında Mekke'de namazlar iki rekât halinde sadece geceleri kılınıyordu. Sonra sabah-akşam namazları emredilmiş, Hicretten önce miraç gecesinde beş vakit namaz farz kılınca, gece namazı nafıleye çevrilmiştir. Öğle, ikindi ve yatsı namazlarının farzları da Medine'ye hicretten bir ay sonra dört rekâta çıkarılmıştır. Ancak yolculuk halinde yine iki rekât olarak kılınmaya devam etmiştir.³² Hz. Âişe'den rivayet edilen – daha önce zikredilen- hadiste de bu değişiklikten bahsedilmektedir.³³

²⁹ Ahmet Önkal, *Resûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, (Konya: Esra Yayınları, 1994), 403.

³⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 500; Tâberî, *Târih*, 2: 114-115; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 213-214; Keskiöglü- Berki, *Hatemü'l-Enbiya*, 191.

³¹ Tâberî, *Târih*, 2: 114-115; Ülkü, *İslam Tarihi*, 118.

³² Tâberî, *Târih*, 2: 119; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 231; Ülkü, *İslam Tarihi*, 118.

³³ Buhârî, "Salât", 1.

2.1.4. İlk Ezan'ın Okunması

Hicretin birinci yılında Mescidi Nebevinin inşası tamamlandığı zaman Müslümanlar namaza davet için ne yapılmalı noktasında müzakere ederken Abdullah b. Zeyd namaza davetle ilgili gördüğü bir rüyayı Hz. Peygamber'e anlatır, bunu duyan sahabeden altı kişi aynı sözleri kendilerinin de rüyalarında gördüklerini bildirmişlerdir. Bu haberler Rasûlullah'ı çok memnun etmiştir. Bunun üzere Peygamberimiz Bilal-i Habeşi'yi çağırarak o sözleri ezberletmiş ve böylece ilk ezanı okutmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.s) ilk müezzini Bilal-i Habeşi'dir. Ondan sonra Ebu Mahzure ve Abdullah b. Ümmi Mektûm gelir.³⁴ Başka bir rivayette ise ezan hakkında sahabenin, rüyasını Rasûlullah'a ulaştırmadan önce, ezanın sözlerinin vahiyle kendisine bildirildiği geçmektedir. Dolayısıyla rüyalarda görülen ezanın şekli ile daha önce vahiyle inen sözlerin aynı olduğu anlaşılmaktadır. Rasûlullah da bu duruma çok sevinmiştir.³⁵

2.1.5. Aşure Orucu

Hz Peygamber Medine'ye gelince orada bulunan Yahudilerin aşure orucu tuttuğunu gördü. "Biz Musa'ya Yahudilerden daha yakınız." diyerek oruç tuttu ve ashabına da tutmayı emretti.³⁶ Bir farkla ki Yahudilere benzemek için Muharrem'in 10-11 veya 9-11. günleri tutulmasını tavsiye ettiği rivayet edilir.³⁷

2.1.6. Cihada İzin Verilmesi

Hz Peygamber Mekke döneminde Müşriklerle savaşmaya izinli değildi. O, Müşrikleri Yüce Allah'ın birliğini kabule davet etmek, karşılaşılabilecek işkencelere katlanmak, cahillerin uygunsuz davranışlarına aldırış etmemekle emir olunmuştu. Kureyş Müşrikleri ise; Peygamberimiz'e tâbi olanları, dinlerinden döndürmek için, işkenceden işkenceye tabi tutmaktaydılar. Müslümanlardan kimi işkenceler altında dinlerinden dönmeye zorlanmıştı, kimi yurtlarını yuvalarını bırakarak Habeşistan'a, kimisi de Medine'ye hicret etmek zorunda kalmıştı. Kureyş Müşrikleri, Yüce Allah'a karşı azgınlaştıkları, O'nun kendileri için dilediği nimetleri ret ve risaletini tekzip ettikleri; Allah'ın tevhit ve ibadet ehli olan ve Resûlu doğrulayan, dinine sarılan kullarını da sürekli işkence ettikleri ve yurtlarında yuvalarında tedirgin ettikleri zaman, Yüce Allah Hz. Peygamber'e onlarla savaşma izni vermiştir.³⁸ Zalimlere ve azgınlara karşı kendisine yardım edeceğini de va'd buyurdu. Müşriklerle savaşmayı Peygamberimiz'e mubah kılan ayetlerde şöyle buyrulur: "Kendileriyle çarpışılanlara (Müslümanlara) zulme uğradıklarından dolayı savaşa izin verildi. Şüphe yok ki onlara yardım etmeye Allah her yerde her zaman kadirdir. Onlar (Müslümanlar) "Rabbimiz Allah'tır" demelerinden başka bir sebep olmaksızın haksız yere yurtlarından çıkarıldılar..." (el-Hac 78/39-40) Hz. Ebu Bekir (r.a) bu ayet indiği zaman: "Anladım ki yakında bir çarpışma

³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 43, Ebû Dâvud, "Salât", 27; İbn Mâce, "Ezan", 1; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 509; Bk. İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 231-232. Ülkü, *İslam Tarihi*, 118.

³⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 233; Ebu Zehra, *Hatemü'l-enbiya*, 2: 500.

³⁶ Buhârî, "Savm", 69; Ebu Davud, "Savm", 64

³⁷ Tirmizi, "Sevm", 50.

³⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, Mumahammed b. Ebubekir ed-Dimeşki, *Zâdü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-ibâd*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 3: 62-64; Köksal, *Hz. Muhammed ve İslamiyet*, 3: 181.

olacak" demiştir.³⁹

Hicri Birinci Yıl Ahkâmının Tahlili

(1) Medine döneminde Hz. Peygamber tarafından ilk hutbenin okunması ve Cuma namazının kılınması, beş vakit namazın cemaatle kılınması, mescidin inşa edilmesi ile ezanın okunmaya başlanması gibi fiillerin tümü özgür bir ortamın oluşmasına binaen gelen hükümlerdir.

(2) Mekke'de sadece Allah Rasûlü'nün oruç tuttuğu kabul edilmektedir.⁴⁰ Medine'ye gelince Ramazan orucundan önce Aşure orucunun müminlere emredilmesinden, hicretin ikinci yılında farz kılınacak Ramazan orucuna Müminleri tedrici olarak hazırlama amacının gözetildiği anlaşılmaktadır.

(3) Mekke'de savaş izni verilmemesinde bir takım hikmetler vardır. Bilindiği gibi, önceleri Müslümanların sayısı çok azdı, güçleri yoktu. Böyle bir çarpışmaya girildiği takdirde kolaylıkla yok olabilirlerdi. "Bununla beraber Müslümanlar bir çarpışmaya girmiş olsalardı Mekke şehrinin her hanesi bir harp meydanına dönebilir ve İslam'ın katiyetle arzu etmediği şekilde kan dökülebilirdi. Hem başlangıçta İslâm'a karşı çıkanların bilahare onun halis müdafi olacaklarını Cenab-ı Hak biliyordu. Henüz hareketin başında bunlara harp ilân ederek ortadan kaldırmaya çalışmak, müstakbel İslâm davetçilerini imha demek olacaktı. Bir de harp ve husumet, muarız tarafa karşı kin ve düşmanlığı artırır; inat ve isyanı kolaylaştırır. Hâlbuki İslam'ın temel olarak takip ettiği metot güzellekle yaklaşmak ve insanı kazanmaktır. Bunun için ikna ile insanın temel vasfı olan aklın faaliyete geçerek hakikati idrak etmesini sabırla bekler; bu uğurda mensuplarına uğradıkları eziyetlere karşı sabır tavsiye eder."⁴¹ İşte bu hikmetlere ve sebeplere mebni olarak Mekke döneminde Müslümanlara savaş emredilmemiş, sabır ve sebat tavsiye edilmiştir. Medine dönemine gelince Müslümanlar açısından yukarıda zikredilen riskler büyük ölçüde kalkmıştır. Ayrıca harp için hazırlık aşamasında gerekli olan teçhizatla birlikte kuvvet de belli ölçüde sağlandığından Yüce Allah'ın Müslümanlara kıtal izni verdiği görülmektedir.

2.2. Bi'setin On Beşinci Yılı / Hicri II. Yıl

Hicri ikinci yılda kiblenin değiştirilmesi, orucun farz kılınması, teravih namazının kılınması, fitr sadakasının ve bayram namazının vacip/sünnet kılınması, zekâtın farz kılınması, kurban kesilmesi, ganimetlerin taksimi ile ilgili ahkâm ilk defa vaz' edilmiştir.

2.2.1. Kiblenin Değiştirilmesi

Hz. Peygamber Mekke'de bulunduğu sırada namaz kılarken Mescid-i Aksa'ya doğru yönelir, Kâbe de kendisinin önünde bulunurdu. ⁴² Peygamberimiz ise Kâbe tarafına namaz kılmayı arzular dururdu. Yahudiler: "Müslümanlar bize karşı ama bizim kiblemize dönüyor"

³⁹ Tirmizî, "Tefsir", 24; Nesâî, "Cihat", 1; Taberi, *Câmiu'l-beyân*, 18: 227.

⁴⁰ Buhari, "Savm" 69; Tirmizî, "Savm", 49; Hüseyin b. Muhammed b. Hasan ed-Diyarbakirî, *Târîhi'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefis*, (Beyrut: Müessesetü'ş-Şa'ban, ts.) 1: 360; Kattân, *Târîhu't-teşrî*, 48.

⁴¹ Önkâl, *Resulullah'ın İslâma Davet Metodu*, 405.

⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 28.

diye istihza ediyorlardı.⁴³

Bu sebeple Allah (c.c.) şu ayet-i kerimeyi indirdi: "Yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz. Hoşnut olacağın kibleye seni elbette çevireceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Haram çevresine çevir. Ey Müslümanlar! Siz de bulunduğunuz yerde yüzünüzü o yöne çevirin. Doğrusu kitap verilenler bunun kalplerinden bir gerçek olduğunu bilirler. Allah, onların yaptıklarından gafil değildir." (el-Bakara, 2/144) Bu ayet hicretin ikinci yılı Şaban ayında,⁴⁴ bir rivayete göre Recep ayında,⁴⁵ ikinci namazı vakti nazil olmuştur.⁴⁶ Başka bir rivayette de bu namazın öğlen namazı olduğu belirtilmektedir.⁴⁷

2.2.2. Orucun Farz Kılınması

Oruç hicretin ikinci yılı Şaban ayında nazil olan "Ey iman edenler, sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç size de farz kılındı. Umulur ki sakınırsınız. Kim o aya ulaşırsa oruç tutsun. Sizden kim hasta veya yolculukta ise tutamadığı gün sayısınca oruç tutsun." (el-Bakara, 2/183-184) ayetiyle farz kılınmıştır.⁴⁸

2.2.3. Teravih Namazının Kılınması

Peygamberimiz oruç farz kılındığında geceleri kıldığı namazı camide kılmaya başladı. Müslümanlar da bunu görünce onlar da ona uyararak o namazı kıldılar. Bu dört gece boyunca böyle devam etti. Daha sonraki geceler camiye bu namaz (teravih) için gelmemiştir. Sahabe sebebini sorunca: "Bunu biliniz ki sizin cemaatle namazı kılmak hususundaki isteğinizi gördüm. Yanınıza çıkmaktan beni alıkoyan bu namazın size farz kılınacağı, sizin de onu eda etmede acze düşeceğiniz ve günaha gireceğiniz hakkındaki korkumdur"⁴⁹ buyurmuştur.

Başka bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah Ramazan ayında orucu farz kıldı. Ben de size bu ayın gecelerinde kılınan namazı (teravihi) Müslümanlara sünnet kıldım."⁵⁰

2.2.4. Fıtır Sadakasının Vacip/Sünnet Kılınması

Hz. Peygamber, ilk olarak kutlanan Ramazan bayramdan iki gün önce okuduğu bir hutbesinde Fıtır Sadakası hususunu açıklamıştır.⁵¹

Allah Resûlü; küçük, büyük, hür, köle, erkek, kadın her Müslüman için kuru hurmadan bir sa' (1040 dirhem) ve arpadan bir sa' veya kuru üzümünden bir sa' veya buğdaydan bir müd (yarım sa') fıtır sadakası ayrılıp bunun, bayram namazına çıkmadan önce yoksullara verilmesini emretti ve: "Onları bu günde aç dolaşmaktan müstağni kılınız, kurtarınız" diye

⁴³ Tâberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 173-174; a. mlf. *Târîh*, 2: 129; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 550.

⁴⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 606; İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1: 28; Tâberî, *Târîh*, 2: 128.

⁴⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 375.

⁴⁶ Tâberî, *Câmiu'l-beyân*, 2: 29.

⁴⁷ Köksal, *Hiz. Muhammed ve İslamiyet*, 3: 39.

⁴⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 254-255; Diyarbekirî, *Târîhü'l-hamîs*, 1: 368.

⁴⁹ Buhârî, "Teravih", 1.

⁵⁰ İbn Mâce, "Salât", 173.

⁵¹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 255-256.

buyurdu.⁵²

2.2.5. İlk Bayram Namazı

İlk Ramazan bitince, yani Şevval ayının hilali görünüp sabahleyin Güneş yükselince, Hz. Peygamber Müslümanlara oruçlarını açmalarını emretti ve bayram namazı kılmak üzere namazgâha geldi. Habeşli Necaşî'nin Zübeyr b. Avvâm'â hediye etmiş olduğu mızrak, namazgâha giderken Resûlullah'ın önünde taşındı. Bayram namazı, hutbeden önce ezan ve kamet okunmaksızın cemaatle kılındı.⁵³

2.2.6. Zekâtın Farz Kılınması

Zekât, Mekke döneminde inen ayetlerde sadaka manasında zikredilmiştir. Örneğin, Mekke döneminde inen şu ayette zekât, sadaka anlamında kullanılmıştır: "...Kendisinde ne bir alış-veriş ne de bir dostluk olmayan kıyamet günü gelmezden önce, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden gizli ve aşikâr harcasınlar." (el-İbrahim 14/3 1)⁵⁴

Zekât ikinci hicri yılda Ramazan ayı orucunun farz kılınması ve fitır sadakasının vacip/sünnet olmasından sonra farz kılınmıştır.⁵⁵

İbn Esir ise zekâtın, zekât memurlarının çevre bölgelere zekât toplamak için gönderilmelerini gerekçe göstererek hicri dokuzuncu yılda farz kılındığını kabul etmektedir.⁵⁶

2.2.7. Kurban Kesilmesi

Hicretin ikinci yılı Zilhicce ayının on birinci günü Peygamberimiz, Müslümanlarla birlikte namazgâha çıktı. Ramazan bayramında olduğu gibi, Zübeyir b. Avvam'ın Habeşistan'dan getirdiği mızrak, Rasûlullah'ın önünde taşındı ve namazgâhta kibleye doğru dikildi. Hz. Peygamber ezan ve kamet okunmaksızın iki rekât kurban bayramı namazı bize kıldırdı. Namazın akabinde hutbe okudu. Hutbede ise Müslümanlara kurban kesmelerini emretti. Kendisi satın aldığı semiz, boynuzlu, beyaz iki koçtan birisini keserken "Allah'ım bu, senin birliğine ve senden bana gelenlere şahadet eden bütün ümmetim tarafındandır" dedi. Kesilen kurbandan kendisi, ev halkı ve yoksullar da yediler.⁵⁷

2.2.8. Ganimetler ve Taksimi

Hicretin ikinci yılı yapılan Bedir savaşında Müslümanlar zafer kazanıp ganimetler elde edince ganimetlerin nasıl paylaşılacağı meselesi doğdu. Müslümanlar arasında ganimetlerin

⁵² Buhârî, "Teravîh", 1; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1: 248.

⁵³ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 255-256.

⁵⁴ Ayrıca; İsrâ 17/28, er-Ra'd 13/22-23, Lokman 3/2-3, Me'âric 70/24-25; Mekke döneminde zekâtın geçtiği ayetler hakkında yapılan yorumlar için bk. Muhammed Selman Çalışkan, "Kur'an Vahyinde Nüzûlün Tekaddümü Yahut Hükmün Teahhuru Meselesi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 5/2, (2019), 315-320.

⁵⁵ İbn Mâce, "Zekât", 21; Nesaî, "Zekât", 35; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1: 248; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 255-256.

⁵⁶ İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 291; Zekât müessesesinin Hz. Peygamber, Hulefa-i Râşidîn ve daha sonraki dönemlerde icra biçimi hakkında geniş bilgi için bk. Emrullah Dumlu, "İslam'ın İlk Dönemlerindeki Uygulamalar Ekseninde Kamusal Bir Gelir Olarak Zekâ", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, (2010), 91-116.

⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1:248-249

paylaşılması noktasında anlaşmazlık çıkınca Peygamberimiz, askerlerin toplamış oldukları şeylerin bir araya getirilmesini emretmişti.⁵⁸

Hiz. Peygamber Bedir savaşından sonra, Bedir'e iki mil uzaklıkta dinlendiği Useyl vadisinden ganimet malları ve esirlerle birlikte Medine'ye doğru ilerleyerek, Safrâ Boğazını geçtikten sonra, boğazla Naziye mevki arasında "Seyer" denilen kum tepesindeki uzun bir ağacın yanında konaklamış ve ganimet mallarını orada inen ilgili ayetle ilk olarak taksim etmiştir.⁵⁹

Konuyla ilgili inen ayet şudur: "Eğer Allah'a, hak ile batılın ayrıldığı gün kulumuza indirdiğimiz ayetlere inanmış iseniz biliniz ki ganimet olarak aldığınız her hangi bir şeyin mutlaka beşte biri Allah'ın, Rasûlü'nün, akrabalarının, yetimlerin, yoksulların ve yolcunundur. Allah her şeye hakkıyla kâdirdir." (el-Enfal, 8/41) İnen bu ayetle ganimetlerin nasıl taksim edileceği açıkça belirtilmiş oldu. Savaş ganimetleri önceki ümmetlere helal değildi. Sadece Ümmet-i Muhammed'e helal kılınmıştır.⁶⁰

Hicri İkinci Yılı Ahkâmının Tahlili

(1) Hicretin ikinci yılında kıblenin değiştirilmesi meselesi Müslümanların yön olarak dahi olsa Medine'de etkin olan Yahudilerle bir olamayacağını göstermiştir. Ayrıca kible, Müslümanlar arasında birliğin-vahdetin en büyük sembollerindedir.

(2) Daha önceleri emredilen Aşure orucuyla Müminlerin tedricen Ramazan orucuna hazırlandığı anlaşılmaktadır. Mekke döneminde bu farziyetin emredilmemesinde mevcut sosyo-kültürel şartların zor olmasının etkin olduğu söylenebilir. İlk orucun bitiminin bir sonucu olarak ilk bayram namazı kılınarak ilk bayram da yapılmıştır. Fakirlerin İslam'ın sevinç ve barış günleri olan bayramlarda mahzun olmamaları için kılınan ilk bayram namazıyla birlikte fitır sadakası vacip/sünnet kılınmıştır.

(3) Mekke döneminden beri tedrici olarak sadakayı teşvik eden emirler gelmişti. Mevcut şartların uygun düşmesi, zekât verilecek malların Medine ortamında çok olması ve Medine'ye gelen fakir muhacirlerin isteğe bağlı bağışlarla yaşamlarını sürdürmesinin zorluğu gibi sebeplere binaen olsa gerek hicri ikinci yılda zekât farz kılınmıştır.

(4) Bedir'in kazanılmasıyla elde edilen ganimetlerin nasıl paylaşılacağı sorunu doğdu. Bu sorunun adil bir şekilde nasıl hal olması gerektiği konusunda oluşan tartışmalara mebni olarak ilgili hükümler ilk defa vaz' edilmiştir.

2.3. Bi'setin On Altıncı Yılı / Hicri III. Yıl

Hicri üçüncü yılda mirasla ilgili hükümler, namazın zaruret sebebiyle oturarak kılınması ve boşanma ile ilgili ahkâm ilk defa uygulamaya geçirilmiştir.

2.3.1. Mirasla İlgili Hükümlerin İlk Olarak İnmesi

Sa'd b. Rabi' hicri üçüncü yılda yapılan Uhud savaşında şehid oldu. Rasûlullah (s.a.s)

⁵⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 676; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 302-303; İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 130.

⁵⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 305.

⁶⁰ Buhârî, "Teyemmüm", 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 304; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 676; el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4: 229-230.

Medine'ye döndü. Sonra Haratü'l-Esed'e gitti. O sırada Sa'd b. Rebi'nin kardeşi gelip Sa'd'ın mirasını aldı. Sa'd b. Rebi'nin iki kız çocuğu vardı. Hanımı Amr bt. Hazm da hamile idi. Müslümanlar, cahiliye devrinde olduğu şekilde birbirlerinden miras alırlardı. Sa'd b. Rebi şehit olduğu zaman, miras ayeti inmemiştir.⁶¹ Bunun üzerine Sa'd b. Rebi'nin hanımı iki kızı ile birlikte Hz. Peygamber'e geldi. "Ya Rasûlellah! Şu çocuklar Sa'd b. Rebi'nin kızlarıdır. Babaları seninle birlikte Uhud günü çarpışırken şehit oldu. Kızların amcaları gelip mallarını aldı. Şu çocuklara hiçbir mal bırakmadı. Peygamberimiz "Her halde, Allah bu hususta hükmünü verir" diye buyurdu. Bunun üzerine Yüce Allah Hz. Peygamber'e Nisâ suresinde geçen miras ayetini indirdi.⁶² Ayette şöyle buyrulmaktadır: "Allah miras hükümlerini şöyle emr eder: 'Çocuklarınız hakkındaki hüküm çocuklardan erkeğe iki, kız payı kadar vardır. Eğer çocuklar, hepsi kız olmak üzere ikiden çok iseler, ölünün bıraktığı malın üçte ikisi onlarındır. Kız tek ise; o zaman, malın yarısı onundur... (en-Nisâ, 4/11).

Bu sebeple Hz. Peygamber Sa'd b. Rebi'nin hanımını ve kardeşini çağırttı.⁶³ Ona: "Sa'd'ın iki kızına malın üçte ikisini, kızların annesine de, sekizde birini ver. Geri kalan, senindir" buyurdu.⁶⁴ Böylece İslâm'da ilk miras taksimatı Sa'd b. Rebi'nin varisleri arasında yapılmıştır.⁶⁵

2.3.2. Namazların Zarûret Sebebiyle Oturarak Kılınması

Hiz. Peygamber, hicri üçüncü yılda vuku bulan Uhud savaşında aldığı yaradan dolayı öğle namazını ancak oturarak kılabilmıştır.⁶⁶ Cemaat de namazlarını Hiz. Peygamberin arkasında oturarak kılmıştır.⁶⁷

2.3.3. Boşanma

Talak ayeti de hicri üçüncü sene indiği kabul edilir. Konuyla ilgili ayet şudur: "Ey Peygamber, kadınları boşamak istediğiniz zaman onları iddetleri içinde (iddetlerini gözeterek) boşayın ve iddeti iyi hesap edin. Rabbiniz Allah'tan korkun. Apaçık bir hayâsızlık yapmadıkça onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmassınlar." (Talak, 65/1) Bu ayet kadınların ne şekilde boşanabileceklerini belirtmiştir. Hiz. Peygamber'in (s.a.s) eşi Hafsa'yı boşaması ve daha sonra Hiz. Cebrail'in gelip ona geri dönmesini tavsiye etmesi üzerine bu ayetin indiği belirtilmiştir.⁶⁸

Hicri Üçüncü Yılı Ahkâmının Tahlili

(1) Bu hicri yılda inen Miras ayetlerinin, miras konusunda cahiliyeden kalma haksızlıkların tekrar yaşanması ve sorunun Allah Rasûlü'ne arz edilmesi sebebiyle cevap mahiyetinde geldiği anlaşılmaktadır. Miras'ın en yakınlarla verilmesi emredilmiştir. Kişi öldükten sonra dahi yakınların gönül bağının ölen kişiyle devam etmesini sağlayan

⁶¹ Buhârî, "Ferâiz" 3; Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâü'n-nüzûl*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411), 150; Köksal, *Hiz. Muhammed ve İslamiyet*, 4: 232.

⁶² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 332; Tirmizî, "Ferâiz", 3.

⁶³ Ebû Dâvud, "Ferâiz", 4.

⁶⁴ Timizî, "Ferâiz", 3; İbn Mâce, "Ferâiz", 2.

⁶⁵ Köksal, *Hiz. Muhammed ve İslamiyet*, 4: 233.

⁶⁶ Ebu Ebdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkidî, *Kitâbü'l-meğâzî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütüb, 1987), 294.

⁶⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 87.

⁶⁸ İbn Mâce, "Talak", 1; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 456; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 86.

etmenlerden biri de ölenin yakınlarının, ölenin mallarına varis olması meselesidir denilebilir.

(2) Hz. Peygamberin şahsında yeni meydana gelen hal sebebiyle, rükünleri tam yerine getiremeyen özür sahibi bir müminin nasıl namaz kılması gerektiği ile ilgili hüküm bizzat Peygamberimiz tarafından icra edilerek gösterilmiştir.

(3) Bu yıl boşamayla ilgili hükümlerin inmesinde cahiliye dönemi boşama usulü etkili olmuş ve boşama sonrasında yapılan bazı yanlışlıklar sebebiyle de boşamanın inen ayetlerle bazı kayıtlara bağlandığı görülmektedir.

2.4. Bi'setin On Yedinci Yılı / Hicri IV. Yıl

Hicri dördüncü yıl korku namazı, içki içme yasağı ve recm cezası ile ilgili hükümler ilk defa uygulanmıştır.

2.4.1. Korku Namazının Kılınması

Zâtu'r-Rikâ' gazvesinde Müslümanlar, Muhariboğulları ile Gatafan kabilesinden Sa'lebe oğullarının bulunduğu Necid bölgesine gazveye çıktılar. Ama savaş gerçekleşmedi. Saldırı ihtimaline karşı birbirlerine karşı teyakuzda beklemişlerdi. Bunun üzerine korku namazıyla ilgili ayetlerin hicri dördüncü yılda indiği kabul edilmektedir.⁶⁹ Korku namazıyla ilgili ayetler şunlardır: "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır. Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırmanın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını (yanlarına) alsınlar, böylece (namazı kılıp) secde ettiklerinde (diğerleri) arkanızda olsunlar. Sonra henüz namazını kılmamış olan (bu) diğer grup gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O kâfirler arzu ederler ki siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da üstünüze birden baskın yapsalar. Eğer size yağmurdan bir eziyet olur yahut hasta bulunursanız silahlarınızı bırakmanızda size günah yoktur. Yine de tedbirinizi alın. Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır. Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah'ı anın. Huzura kavuşunca da namazı dosdoğru kılın; çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır." (en-Nisâ 4/101-103)

2.4.2. İçki İçmenin ve Şans Oyunlarının Yasaklanması

İçki, Beni Nadir Yahudilerinin Medine'den sürülüp çıkarıldıkları zaman olan hicri dördüncü yılda haram kılınmıştır.⁷⁰ İçki üç safhada yasaklanmıştır: İçki hakkında inen ilk ayet şudur: "Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden içki ve güzel rızık elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için ibretler vardır."(en-Nahl, 16/67) Bu ayet Mekke'de inen sûrede geçmektedir. Ayette hurma ve üzüm meyvelerinden ve onlardan elde edilen menfaatlerden bahsedilmekte ve bu nimetler hakkında insanlar tefekküre ve şükre davet edilmektedir. İçki yasağı hakkında ise her herhangi bir işaret yoktur.

⁶⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 204-205; İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 174-175; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 4: 83; Konuyla alakalı rivayetlerin geniş tahlili için bk. el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3: 236-244

⁷⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 190-191; İbn Kayyim, *Zâdü'l-me'âd*, 3: 222-223; Köksal, *Hz. Muhammed ve İslamiyet*, 4: 302.

Hız. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra da Müslümanlar içki içer, kumardan elde ettikleri paraları yerlerdi. Bunların hükmü hakkında Peygamberimize soru sorulması üzerine içki yasağına işaret eden şu ayet inmiştir: "Sana şarabı ve kumarı sorarlar. Deki; onlarda, hem büyük günah hem de insanlar için faydalar vardır. Günahları ise faydalarından daha büyüktür." (el-Bakara, 2/219). Bu ayete göre içki ve kumarın açık olarak haram kılınmadığı, ancak bunlarda büyük günah olmakla birlikte, menfaatinin de bulunduğu anlaşılmıştır,⁷¹ bu sebeple Müslümanların bir kısmı içmeye devam etmiş bir kısmı da içmeyi bırakmıştır.⁷²

İkinci olarak Muhacirler'den veya Ensar'dan bir zat, akşam namazını kıldırırken, kıraatı yanlış mana çıkacak derecede karıştırdı. Bunun üzerine "Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söyleyeceğini bilinceye ve cünüp iken de, yolcu olmanız müstesna, gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın!" (en-Nisâ, 4/43) ayeti nazil oldu.⁷³ Bu ayetten sonra namaz kılınacağı zaman, Peygamberimizin habercisi "Hiçbir sarhoş, namaza yaklaşmasın!" diyerek seslenirdi.⁷⁴ Müslümanlardan içki içenler azalmış olsa da bazılarının hala haramlığı konusunda şüphesi vardı.⁷⁵

Hız. Ömer: "Allah'ım! İçki hakkında bize açık ve kesin bir beyanda bulun" diyerek Allah'a dua etti. Diğer ashap da bu meyanda isteklerde bulunmuşlardı. Bunun üzerine üçüncü aşamada "Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytanın murdar ve kötü işinden başka bir şey değildir. Bunun için onlardan kaçınız ki, korktuklarınızdan kurtulup umduklarınıza erebilirsiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazı kılmaktan alı koymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi" (el-Maide 5/90-91) ayetleri nazil oldu.⁷⁶ Neticede bütün Müslümanlar "Artık içki ve kumardan vazgeçtik"⁷⁷ dediler. Yasak üzerine herkes evindeki içki küplerini Medine sokaklarına boşalttı. Medine sokaklarında içki su gibi aktı.⁷⁸ Peygamberimiz: "Her sarhoşluk veren şey, içkidir. Her sarhoşluk veren içki de haramdır."⁷⁹ "Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır."⁸⁰ buyurarak sarhoş edici özelliği bulunan her içeceğin az bile olsa haram olduğunu belirtmiştir.⁸¹

2.4.3. Recm Cezası

Mekke döneminde inen bazı ayetlerde fuhşiyât/zina daha önce haram kılınmıştı. Hız. Muhammed (s.a.s) Medine'ye hicret ettiğinde orada bulunan Yahudilerle antlaşma yapmış. Yapılan antlaşma gereğince Yahudiler kendi inançlarında, Müslümanlar kendi inançlarında serbest olacaklardı. Her hangi bir konuda anlaşmazlığa düştükleri zaman o mesele hakkında

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 351.

⁷² Muhammed b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, (Kahire, Dâru'r-Reyyân, 1987), 1: 260.

⁷³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 35 1; Ebû Dâvud, "Eşribe", 1.

⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 35 1; Ebû Dâvud, "Eşribe", 1.

⁷⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 260

⁷⁶ Ebu'l-Fazl Şihâbuddin Ahmed İbn Hacer el-'Askalânî, *el-'Acâbu fî beyâni'l-esbâb*, thk. Abdulhekîm Muhammed el-Enîs, (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1997), 1: 545-546.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 35.

⁷⁸ Müslim, "Eşribe", 3, (3: 1570).

⁷⁹ Buhârî, "Eşribe", 4; Müslim, "Eşribe", 75; İbn Mâce, "Eşribe", 9.

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 167; Ebû Dâvud, Eşribe 5; Timizî, Eşribe 3; Darimî, Eşribe 8, (11/39).

⁸¹ Bk. Necdeti Ünal, "Kur'an'ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma", *Kelam Araştırmaları*, 9/2, (2001), 149-182.

hakem olarak Allah Rasûlü'nü seçeceklerdi.

Hicretin dördüncü yılında⁸² her ikisi de evli olan Yahudi bir erkek ile bir kadın zina etmişlerdi. Konu Hz. Peygamber'e arz edildi. Yahudi alimlerini çağırdı. Onlara Tevrat'ta zina eden kişinin hükmü soruldu. Onlar "Zina edenler, tecbiye olunur; yani karalanır, teşhir edilir" dediler.⁸³ Orada bulunan Abdullah b. Selâm "Yalan söylüyorsunuz! Tevrat'ta recm âyeti vardır" dedi.⁸⁴ Yahudiler, kitaplarında recm cezası bulunmadığı konusunda iddialarını sürdürdükleri zaman, Yahudi bilginlerinden biri gelerek Kitab'ı açtı ve okumaya başladı. Recm ayetine gelince, recm âyetinin üzerine elini koyarak üst ve alt tarafta kalan satırları okudu. Abdullah b. Selâm, ona; "Kaldır elini" dedi. Yahudi bilgini elini kaldırıncaya recm âyeti görüldü. Abdullah b. Selâm; "İşte recm ayeti, Ey Allah'ın Peygamberi! Onu sana okumaktan kaçınıyor" dedi.⁸⁵

Rasûlullah Abdullah b. Suriya ile başka bir Yahudi bilgine, Tevrat'ta dört şahitle ispatlanan zina fiilinin recmle cezalandırılacağı hükmünün olduğunu ikrarla yemin ettirdi. Daha sonra zina fiiline şahit olan dört Yahudi'yi getirtti. Şahitler, zina fiilini şüphe edilemeyecek şekilde gördüklerine şahitlik ettikleri zaman recm cezasının uygulanması hükmünü verdi ve infazını emretti.⁸⁶ Daha sonra Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'ın ve kitabının uygulanmasını emrettiği recm hükmünü ilk ihya eden benim!"⁸⁷

Hicri Dördüncü Yılı Ahkâmının Tahlili

(1) Namazın Allah katındaki öneminden ve her halükarda kılınması gerektiğinden dolayı savaş halinde dahi namazın eda edilmesi gerektiği hususu, ilk defa korku namazının kılınmasına sebep olmuştur.

(2) İçki yasağı tedrici olarak yasaklanmıştır. Önce, inen ayetlerde zararlı olduğu belirtilmiş, zararını fark edenler içkiyi bu ilk aşamada bırakmışlardı. İçki müptelası olanlar içmeye devam etmişlerdi, ancak daha sonra ise içkili iken namaza yaklaşılmaması emri gelmiştir. Bu ayetle de içmeye devam edenler artık namaz öncesi içmemiştir. Üçüncü aşamada ise kesin olarak yasaklanmıştır. Bağımlılık yapan içkinin insanlar arasında yaygın olmasından dolayı kesin yasak hükmü ancak bu yıl gelmiştir. Yasakla birlikte Müslümanların içki/şarap dolu küpleri dökmeleri, içki yasağına Müslüman toplumun tedricen hazır hale geldiğinin en büyük göstergesidir.

(3) Medine'ye yerleşen Hz. Peygamber ve Müslümanların temelini attığı şehir devleti belli bir seviyede oturmuş olmalı ki recm cezası tatbik edilmiştir. Çünkü ancak devlet gücüyle böyle infazlar sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilir.

2.5. Bi'setin On Sekizinci Yılı / Hicri V. Yıl

Hicri beşinci yılda, evlatlıkların boşadıklarıyla evlenilemeyeceğine dair cahiliye geleneğinin kaldırılması, örtünme ve evlere girerken izin alarak girilmesi gerektiği, kazf cezası,

⁸² Diyarbekirî, *Târîhu'l-hamîs*, 1: 467; Köksal, *Hz Muhammed ve İslamiyet*, 4: 357.

⁸³ Ebû Dâvud, "Hudud", 25.

⁸⁴ Buhârî, "Menâkıp", 26.

⁸⁵ Buhârî, "Menâkıp", 26; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 273.

⁸⁶ Ebû Dâvud, "Hudud", 25.

⁸⁷ Buhârî, "Menâkıb", 26; Ebû Dâvud, "Hudud", 25; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 276.

ay-güneş tutulması namazı, teyemmümün hükmü ve îlâ yasağı hakkındaki hükümler ilk defa uygulanmıştır.

2.5.1. Evlatlıkların Boşadıklarıyla Evlenme Âdetinin Yasaklanması

Cahiliye geleneğinde; bir kimse evlatlık edinirse halk arasında evlatlığı onun adıyla anılır ve öz oğul gibi mirasından pay alırdı. Zeynep, Hz. Peygamber'in halası Ümeyme b. Abdulmutalib'in kızı idi. Hz. Peygamber onu evlatlığı ve azatlı kölesi Zeyd b. Harise ile evlendirdi. Zeynep, Zeyd'in yanında bir yıldan fazla evli kaldı. Aralarında çıkan anlaşmazlık sonucu birbirinden ayrıldılar. İddeti bittikten sonra bir gün Peygamberimiz Hz. Âişe ile oturup konuştuğu sırada, kendisine vahiy geldi. Ayet şöyle idi: "Vakta ki Zeyd o kadınla ilişkisini kesti, onu boşadı. (O'da iddetini tamamladı) Biz de, onu sana zevce yaptık. Ta ki oğullukların kendilerinden ilişkilerini kestikleri zevcelerini almakta Müminler üzerine günah yoktur..." (el-Ahzab, 33/37) Bu ayetin inmesiyle Hz. Peygamber (s.a.s) "Zeyneb'e kim gidip Allah'ın onu bana gökte nikâhladığını müjdeleyebilir?" dedi ve inen ayeti okudu. Daha sonra Zeynep'le evlendi ve "evlatlığın boşadığıyla evlenilmez" şeklindeki cahiliye geleneği ortadan kalkmış oldu. Zeynep, Hz. Peygamber'in diğer hanımlarına karşı bununla övünür. "Sizi aileleriniz evlendirdi. Beni ise göklerden gelen emirle evlendirildim."⁸⁸

2.5.2. Örtünme ve Evlere İzin Alarak Girmenin Hükümü

Enes b. Malik'den gelen bir rivayette, hicretin beşinci yılında Hz. Peygamber'in Zeynep b. Cahş ile evlilik merasimine davet edilen misafirlerin geç saatlere kadar evi terk etmemeleri üzerine örtü ve perde arkasında bulunma hükümlerini bildiren şu ayetin indiği belirtilmiştir:⁸⁹ "Ey iman edenler! Peygamber'in evlerine, vaktine dikkat etmeksizin ve yemek için izin verilmedikçe girmeyin; ancak çağırıldığınızda girin, yemeği yediğinizde de hemen dağılın; sohbet etmek için de izinsiz girmeyin! Çünkü o Peygambere eziyet veriyor. Üstelik sizden utanıyor; ama Allah, gerçeği söylemekten sakınmaz. Bir de hanımlarına, gerekli bir şey soracağınızda bir perde arkasından sorun! Öyle yapmanız, hem sizin kalpleriniz için hem de onların kalpleri için daha temizdir." (el-Ahzab, 33/53)

Cilbab (baştan ayağa kadınları örten örtü) emrinin de bu sene içinde geldiği kabul edilir. Rivayetlere göre bir kısım Münafık, köle kadınlara sataşarlardı. Zaman zaman sair kadınları da, köle zannıyla rahatsız ederlerdi. Bu kişilerin, Müminlerin hanımlarını da rahatsız ettikleri olurdu. Neden böyle yaptıkları sorulduğunda ise, "biz onları köle sanmıştık!" diyerek mazeret uydururlardı. Bu hâdiseler üzerine, Müslüman kadınların örtünmelerini emreden şu âyet-i kerîme nazil oldu: "Ey Peygamber! Zevcelerine, kızlarına ve Müminlerin kadınlarına, iç elbiselerinin üzerlerine cilbablarını [örtülerini] giymelerini söyle! Bu, onların tanınıp eza edilmemelerine daha uygundur." (el-Ahzab 33/ 59)⁹⁰

⁸⁸ Buhârî, "Tevhid, 22; İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 177; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 145-146; Mahmud Esad, *İslâm Tarihi*, Sadeleştiren: A. Lütfü Kazancı-O. Kazancı, (İstanbul: Marife Yayınları, 1995), 603.

⁸⁹ Buhârî, "Nikâh", 68, (6/141); İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 147-148.

⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 8: 175-176; Bk. İbn Kayyim, *Zâdü'l-me'âd*, 3: 237-238; Örtünme ve evlere izin alarak girme hakkındaki ayetlerinin sebebi nüzûlü ve konuyla ilgili rivayetlerin geniş tahlili için bk. Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018), 419-423.

2.5.3. Kazf Cezası

Hicri beşinci yılda⁹¹ Hz. Peygamber, Beni Mustalik gazvesine çıkarken eşleri arasından Hz. Âişe'yi beraberinde götürmüştü. Bu gazve hicap ayeti indirildikten sonra gerçekleşmişti. Sefer esnasında Âişe validemiz hevdec içinde taşıyor ve konaklama yerlerinde hevdec içinden indiriliyordu. Gazve bitip de geri dönülürken, Medine yakınlarında bir yerde konaklanmış sonra Medine'ye doğru hareket edilmişti. Hareket emri verildiği esnada ise Hz. Âişe ihtiyaç gidermek için ordugâhtan ayrılmıştı. Dönüşte gerdanlığının kaybettiğinin farkına vararak gerdanlığını aramaya koyulmuş, ordu onu hevdecin içinde zannederek yoluna devam etmişti. Hz. Âişe gerdanlığı bulup geri döndüğünde herkes gitmiş, farkına varıp geri dönerler diye orada oturmuş ve uyuyakalmıştı. Safvan b. Mu'attal adındaki bir sahabe oradan geçerken Hz. Âişe'yi görmüş ve tanımış, o esnada Hz. Âişe uyanmıştı. Ancak Safvan'la hiç konuşmamıştı. Safvan devesini çöktürüp geri çekilmiş, Hz. Âişe deveye binmişti. Giden ordu da öğle sıcaklığında bir yerde konaklamıştı. Onlar da orada orduya kavuşmuşlardı.⁹²

Bunu gören Abdullah b. Ubeyy b. Selül fitne çıkarmıştı. Hz. Âişe'ye iftirada bulunmuş, bu iftira kulaktan kulağa yayılmış. Bunu duyan Hz. Âişe sabahlara kadar ağlamıştı.⁹³

İfk hadisesi diye bilinen bu olay yüzünden ittifaken⁹⁴ Nur suresi nazil olmuştur. Bu surede Hz. Âişe'nin iffetli olduğu dinen ayetle ispatlanmıştır. Ayrıca bu surede kadınların namuslarına dil uzatılmasını engellemek maksadıyla "iftira cezası" ile ilgili ayet de nazil olmuştur. Konuyla ilgili ayet-i kerimede bu husus şöyle geçmektedir: "Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (ispat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini kabul etmeyin." (en-Nur, 24/4)

2.5.4. Ay ve Güneş Tutulması Namazı (Husuf ve Küsuf)

Hicretin beşinci yılında, Ramazanın başında Ay tutuldu, Ramazanın ortasında ise Güneş tutuldu.⁹⁵ Bunun üzerine Hz. Peygamber okuduğu hutbede "Cahiliye devri insanları Güneş ve Ay, ancak yeryüzü halkının büyüklerinden bir büyük için tutulur derler, öyle sanırlardı. Hal hiç de böyle değildir.⁹⁶ Şüphesiz ki Ay ve Güneş hiçbir kimsenin ne vefatı ve ne de doğumu için tutulmazlar. Fakat bunlar, Allah'ın varlığını, kudretini, yüceliğini gösteren ayetlerden iki ayettirler. Siz bunların tutulduklarını gördüğünüzde namaz kılınız dua ediniz" buyurdular.⁹⁷

2.5.5. Teyemmüm Hükmünün Gelmesi

Beni Mustalik gazvesinde Zatü'l-Ceyş konağında dinlenen askerler geride kalan Hz. Âişe'yi beklemişlerdi. O gece orada sabahlayan askerler sabah namazı vakti girince askerlerin abdest almak istediklerinde su yeterli gelmedi. Durumu Hz. Peygamber'e (s.a.s.) arz edilmek

⁹¹ Vâkidî, *Kitâbü'l-meğâzî*, 2: 426; Ebu Zehra, *Hâtemü'l-enbiyâ*, 2: 728; Köksal, *Hz. Muhammed ve İslamiyet*, 4: 378; Ülkü, *İslam Tarihi*, 168.

⁹² Buhârî, "Mağazi", 34; Müslim, "Tevbe", 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 95; Tâberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16: 90; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 297-299; Geniş bilgi için Bk. Vâkidî, *Kitâbü'l-meğâzî*, 2: 226-440.

⁹³ Buhârî, "Meğazi", 34; Müslim, "Tevbe", 56.

⁹⁴ Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 3: 439.

⁹⁵ Dârekutnî. 'İdeyn 6.

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 267; İbn Mâce, "Salât", 152.

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 318; Buhârî, "Kusuf", 1.

istendiğinde O uyuyordu. Hz. Peygamber uyanınca "Yahut sefer üzere bulunuyorsanız yahut sizden biri kazayı hacetten geldi ise yahut kadınlara yaklaşmışsanız suyu bulamadığınız takdirde; temiz toprakla teyemmüm edin" (Maide, 5/6) ayeti nazil oldu. Abdest alamayan askerler, toprakla teyemmüm ettiler. Teyemmüm abdestiyle namaz kıldılar.⁹⁸

2.5.6. İlâ

İlâ ile ilgili hükümler hicri beşinci yılda gelmiştir. İlâ, kocanın dört ay veya daha fazla karısına yaklaşmamaya yemin etmesidir. Cahiliye dönemindeki Araplar böyle yaparak kadınlara zulmeder ve sonunda onları terk ederlerdi. Evlilik bağına çözen sebeplerden biri de bu şekilde yemin etmektir. "Kadınlara yaklaşmamaya yemin edenler (yu'lûne) dört ay beklerler; eğer (bu müddet içinde) kadınlara dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayan ve esirgeyendir. Eğer bağışlamaya karar verirlerse Allah her şeyi işitir ve bilir." (Bakara, 2/226-227)⁹⁹ buyrulurken, "önce bu yeminin doğrudan boşama meydana getirdiği, istenirse tekrar normal ilişkiye dönülüp kefarete verilebileceği ifade buyrulmuş, sonra da bu yoldan kadına zulmedilmesin diye ona dört ay yaklaşılması halinde evlilik bağının sona ereceği kaidesi getirilmiştir."¹⁰⁰

Hicri Beşinci Yılı Ahkâmının Tahlili

(1) İnsan ne kadar hızlı değişse de geçmişini birden ve tamamen terk edemez. Özellikle toplumsal baskıyı doğuracak şekilde cahiliye geleneklerine birden sırt çevirmek bir hayli zordur. Bu türden bir cahiliye geleneği olan "evlatlığın boşadığı eşiyle evlenilmez" âdeti o dönemde oldukça yaygındı. Fakat böyle yanlış bir geleneğin ortadan kalkması gerekiyordu. Böyle yanlış bir geleneği ıslah etmek oldukça zor olsa gerektir ki; bizzat Peygamberimize kendi şahsi hayatında bu geleneği yıkma emri verilmiştir. Çünkü diğer ashap toplumsal baskıyı göz önünde bulundurup da buna göğüs geremeyebilirdi. Cahiliye geleneğine ait bu yasak emrinin hicri beşinci yıla bırakılması hadisesinde, onu aniden terk etmenin doğuracağı toplumsal baskının göz önünde bulundurulduğunu söylemek mümkündür.

(2) Bu yılda inen hicap ayeti, o güne kadar Medine'deki hayat hakkında bize bir ışık tutabilir. Örtülü olmayan kadınlar bir takım sıkıntılara ve eziyetlere maruz kalabiliyorlardı. Belki de İslam'a yeni giren kişilerin bazı uygunsuz davranışları buna sebebiyet vermiş de olabilir. Geniş bir yelpazeye yayılan İslâm toplumunun huzur ve refahı için otokontrol mahiyetinde olan örtünme ayeti gelmiştir.

(3) Bu yıl içinde Hz. Peygamber'in eşine ve Müminlerin annesine karşı atılan iftiraya mebnî olarak gelen kazf cezasıyla toplumda onur kırıcı ithamların önü kesilmiştir. Özellikle "evlatlığın boşadığıyla evlenilemez" şeklindeki cahiliye geleneğinin kaldırılması ile kazf cezası hükmünün ilk olarak inmesinde Hz. Peygamber'in bizzat seçilmesi manidardır. Yukarıda belirtildiği gibi bu tür ağır sınavları diğer Müslümanların başaramama ihtimali hikmetine binaen bunlara dair söz konusu hükümler bizzat Hz. Peygamber üzerinde uygulanmıştır.

⁹⁸ Vâkidî, *Kitâbü'l-meğâzî*, 2: 426-427; İmam Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1: 47; Esad, *İslam Tarihi*, 601; Ülkü, *İslam Tarihi*, 167; Teyemmüm ayetinin iniş sebebi hakkındaki rivayetlerin değerlendirilmesi hakkında bk. Ömer Faruk Yıldırım, "Teyemmüm Kıssasının Tarihi ve Ayetinin Sebeb-i Nüzûlü Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 7/2 (2010): 107-127.

⁹⁹ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 195

¹⁰⁰ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 91.

(4) Toplumda bazı tabiat olaylarının kehanet yoluyla yorumlanmasının önüne geçilmiştir. Bu yasakla, belli zamanlarda yaşanan Güneş tutulması ve Ay tutulmasının Yüce Allah'ın kâinata koyduğu dengenin birer ayeti olduğu gerçeği hatırlatılmıştır.

(5) Bu sene içinde zaruret nedeniyle teyemmüme cevaz verilmesi hem namaza verilen önemi, hem de bize su sıkıntısından dolayı sağlanan kolaylığı belirtmektedir.

(6) Sene içinde bir cahiliye geleneği olan îlâ yasaklanmıştır. Toplumsal olarak aile kurumunu yıkan bu gelenek kaldırılmış ve kadın hakları gözetilmiştir.

2.6. Bi'setin On Dokuzuncu Yılı / Hicri VI. Yıl

Hicri altıncı yılda yağmur duası, haccın farz kılınması, Müslüman kadınların kâfir erkeklerle evlenemeyeceği, isyan ve haydutluğun cezası ile zihar hakkındaki hükümler ilk olarak icra edilmiştir.

2.6.1. Yağmur Duasına Çıkılması

Hicretin altıncı yılında çok büyük bir kuraklık yaşanmış bu sebeple Hz. Peygamber bu yılın Ramazan ayında bir Cuma günü yağmur duası yapmıştır.¹⁰¹

Enes b. Malik'ten bu duanın gerçekleşme sebebi olarak şu rivayet edilmektedir: "Rasûlullah devrinde bir kıtlık oldu. Rasûlullah camide Cuma günü hutbe okurken bir adam Peygamberin karşısına çıkıp: Ya Rasûlellah! Yağmur yağmıyor, her yeri kuraklık ve kıtlık sardı. Mallar, develer, sığırlar kırıldı. Çoluk çocuklar ve insanlar da helak oldular. Allah'a duada bulun da bize yağmur yağdırsın. Rasûlullah da dua etti. O sırada hava açıldı. Hemen bir bulut belirdi. Daha sonra öyle bir yağmur yağdı ki nerdeyse evlerimize gitmeye yol bulamayacaktık. Bu yağmur ta öteki cumaya kadar devam etti. Daha sonraki Cuma günü Peygamberimiz ayakta hutbe irat ettiği sırada aynı kapıdan biri içeri girdi ve Onun karşısında ayakta durdu. 'Ya Rasûlellah; hayvanlar, sularda boğulmaya başladı,¹⁰² yolcular yolda kaldılar, zarar gördüler.¹⁰³ Allah'a dua et de artık şu yağmuru dindirsin' dedi. Rasûlullah elini kaldırıp dua etti, dua ederken de; eliyle semanın neresine, neredeki buluta işaret etti ise, orası açıldı ve Medine, üstü açık bir meydan gibi oldu"¹⁰⁴ demektedir.

2.6.2. Haccın Farz Kılınması

Hac hicri altıncı yılda farz kılındı.¹⁰⁵ İbn Kesir bu konuda şunları söylemektedir: "Hicri altıncı senede hac farz kılındı. Şâfiî'nin de ifade ettiği gibi hac ibadeti Hudeybiye antlaşması esnasında inen "Başladığınız hac ve umreyi Allah için tamamlayın" (el-Bakara, 3/196) ayetiyle farz kılınmıştır. Bu sebeptendir ki İmam Şâfiî, haccın 'âcilen/hemen değil, geniş zaman içinde yapılabileceğini kabul etmektedir. Yani bir kişiye hac farz olduğunda aynı sene içinde hacca gitmediğinde günahkâr olmayacağı; haccı daha sonraki zamanlarda yerine getirebileceğini söylemektedir. Zira "Hz. Peygamber (s.a.s), bu ayetin nazil olduğu hicri altıncı yılda değil de

¹⁰¹ İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 210

¹⁰² Buhârî, "Cuma", 1; İmam Malik, *el-Muvatta'*, "İstiska", 2.

¹⁰³ Buhârî, "İstiska", 21.

¹⁰⁴ Buhârî, "İstiska", 24.

¹⁰⁵ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî: *el-Ümm*, (Beyrut: Daru'l-İhya, 1420), 2: 429.

hicri onuncu senede haccetmiştir¹⁰⁶ demektir. Haccın ne zaman farz kılındığı noktasında çeşitli tarihler vardır. Hicri dördüncü¹⁰⁷ ya da beşinci yılda farz kılındığını kabul edenler olduğu gibi,¹⁰⁸ Vedâ Haccından bir sene önce dokuzuncu hicri yılda farz kılındığını kabul edenler de vardır.¹⁰⁹

2.6.3. Müslüman Kadınların Kâfir Erkeklerle Evlenemeyeceği; Mü'min Erkeklerin de Müşrik Kadınlarla Evlenemeyeceği ile İlgili Hüküm

Hicri altıncı yılda Müslüman kadınların Müşrik erkeklerle evliliği haram kılınmıştır. Hudeybiye antlaşmasında kabul edilen bir maddeye göre, erkek veya kadın herhangi bir Müslüman Medine'ye hicret ederse Müşrik tarafına iade edilecekti. Bu maddedeki genelleme şu ayetle tahsis edilmiştir: “Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları, imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. Onların (kocalarının) sarf ettiklerini (mehirleri) geri verin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarf ettiğinizi isteyin. Onlar da sarf ettiklerini istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder. Allah bilendir, hikmet sahibidir.” (Mümtehine, 60/10) Rasûlullah'ın yanına aralarında Ukbe b. Muayt'ın kızı Ümmü Külsüm'ün de olduğu birçok Mümin kadın gelmişti. Ümmü Külsüm'ün iki erkek kardeşi onu antlaşma gereği almaya gelmişlerdi. Bu ayetin bu olay üzerine indiği kabul edilmektedir.¹¹⁰ Bu ayet nazil olduğu gün Hz. Ömer (r.a) Müşrik olan iki karısını boşamıştır. Bunlardan birisi ile Muaviye b. Ebi Süfyan; diğeri ile de Safran b. Ümeyye evlenmiştir.¹¹¹

2.6.4. Hac ile İlgili Bazı Hükümler

Hudeybiye seferinde hacla ilgili bazı hükümler gelmiştir. Cahiliye geleneğinde hac aylarında umrenin yapılması büyük günahlardan sayılırdı. Hz. Peygamber bu cahiliye geleneğini hicri altıncı yılında hac aylarından Zilkâ'de ayında umre yapmakla kaldırmıştır. Peygamberimiz üç defa Zilkâ'de ayında umre yapmış, dördüncüsünde ise Vedâ Haccında Temettu'a niyet ederek yapmıştır.¹¹²

2.6.5. İsyân ve Haydutluğun (Hırâbe) Cezası

Hicri altıncı yılda, Hz. Peygamber'e (s.a.s) çevre kabilelerden bazı kimseler “Müslüman olduk” diyerek gelmişlerdi. Zayıf oldukları için Medine hastalandılar. Peygamberimiz de hem onları tedavi olmaları ve hem de beslenmeleri için Medine haricinde zekât develerinin

¹⁰⁶ Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesir *el-Bidaye ve'n-Nihâye İslam Tarihi*, trc. Mehmet Keskin, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1998), 4: 308, 454-455 (Bu bilgiye kitabın Arapça baskısında rastlayamadık).

¹⁰⁷ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 90.

¹⁰⁸ Esad, *İslam Tarihi*, 601.

¹⁰⁹ Tahir Olgun, *İbadet Tarihi*, 184; Hac ibadetiyle ilgili ayetlerin kronolojisi üzerine geniş bilgi için bk. Ali Akpınar, “Kur'an Ayetlerine Göre Hac İbadetinin Zamanı ve Daha İyi Bir İbadet İçin Bazı Teklifler”, *Marife*. 3/1 (2003), 89-106.

¹¹⁰ İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 206.

¹¹¹ İbn Kayyim, *Zâdü'l-me'âd*, 3: 263; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 4: 302-303, 309.

¹¹² Buhârî, “Umre” 3; Müslim, “Hac”, 198, 217; “Hac 198; İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 200-201; bk. Mehmet Boynukalın, “Umre”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 151.

bulunduğu yere göndermişti. Bu şahıslar orada iyileşip toparlanınca irtidat ettiler, deve çobanlarını acımasızca öldürdüler, develeri de alıp kaçtılar. Allah Resulü (s.a.s) bunların peşinden yirmi atlıyı göndererek Kürz b. Câbir el-Fihri'yi ¹¹³ yakalatıp getirtti. Bunların cezaları hakkında şu ayet inmiştir: "Allah ve Rasûlü'ne karşı savaşanların ve yeryüzünde düzeni bozmaya çalışanların cezası; ancak, ya acımadan öldürülmeleri, ya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da buldukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Onlar için ahirette de büyük azap vardır." (Mâide, 5/33) Peygamberimiz Urenîler kabilesine mensup olan bu ihanet çetesini ayetin öngördüğü şekilde cezalandırmıştır.¹¹⁴

2.6.6. Zihâr

Cahiliye devrinde, bir kimse karısına "sen, bana anamın sırtı gibisin" dedi mi? artık karısı ona haram ve boş olurdu. İslâm'dan sonra; hicri altıncı yılda Evs b. es-Sâmit, eşi Havle için bu tabiri kullanmıştır.¹¹⁵ Havle de Hz. Peygambere başvurmuştu. Rasûlullah (s.a.s) muhtemelen Hz. İbrahim'den (a.s) kalan bu uygulamayı onlar için de geçerli saymıştı. Arkasından şu mealdeki ayet gelince taraflara yeni hükmü tebliğ etmiştir: "Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir bilendir. İçinizden zihâr yapanların kadınları onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir söz ve yalan söylüyorlar ve şüphesiz Allah affedici, bağışlayıcıdır" (el-Mücadele, 58/1-2) Müteakip ayetlerde zihâr yapanların, tekrar normal evlilik hayatına dönmek istediklerinde bir köle azat etmeleri, bunu yapamayanların iki ay aralıksız oruç tutmaları, bunu da yapmayanların altmış fakiri duyurmaları kefarete olarak istenmiştir. (Mücadele, 58/2-4) ¹¹⁶

Hicri Altıncı Yılı Ahkâmının Tahlili

(1) Bu yıl ihtiyaç hâsıl olduğu için yağmur duasına çıkmıştır. Eğer kuraklık daha önceki senelerde gerçekleşseydi o zaman da çıkılabilirdi. Peygamber Efendimiz yağmur duasına çıkmakla, Yüce Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve yardımın ancak O'ndan beklenilmesi gerektiğini fiili olarak göstermiştir.

(2) Haccın farz kılınmasının hicri altıncı yılda gerçekleşmesinin hikmeti olarak şunlar söylenebilir: Haccın ifası için Mekke'ye gitmek gerekiyordu. Mekke'de olan yönetim buna izin vermezdi. Müslümanlar, Mekke devletini dize getirebilecek seviyeye ulaşmış olmalı ki hac emri bu yılda gelmiştir. Eğer daha önceki yıllar bu emir gelseydi ifası mümkün olmayabilirdi.

(3) Evlilik için bazı düzenlemeler de bu yılda gelmiştir. Müşriklerle bağlantının toptan kesilmesi gerekiyordu. Müşrik kadınlarla evlilik olunca bu bağ toptan kopamazdı. Müşriklerle kesilen bu bağ sayesinde devamında hicri dokuzuncu yılda inen Tevbe sûresiyle getirilen yasaklara zemin hazırlanmış olmaktadır.

(4) İlk defa yaşanan hırâbe olayında Hz. Peygamber isyan ve haydutluk cezasının

¹¹³ İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 209-210.

¹¹⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 4: 169-170; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 93-94.

¹¹⁵ Tâberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14: 3-10; İbn Kayyım, *Zâdü'l-me'âd*, 3: 504.

¹¹⁶ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 92-93.

uygulamasını inen ayetle icra etmiştir. Toplumda emniyet ve güveni bozan bu tür olaylara verilen cezanın icra edilmesi aynı zamanda Medine İslam devletinin gücünün ulaştığı seviyeyi bize göstermektedir.

(5) Cahiliye aile geleneğinin yanlışlarından olan zihâr uygulamasının Müslüman bir ailede tekrarlanması ve sorunun Hz. Peygamber'e iletilmesi sebebine mebni olarak zihâr ayeti inmiştir. İnen ayetle cahiliyeden kalan bu geleneğin Müslümanlarca terk edilmesi yönünde ağır şartlar getirilmiştir. Zihâr yasağıyla kadınların mağduriyeti giderilmiştir.

2.7. Bi'setin Yirminci Yılı / Hicri VII. Yıl

Hicri yedinci yılda muzâraa ve müsâkât akitlerinin mübah kılınması, ehl-i eşek etlerinin haram kılınması, yırtıcı hayvanların etlerinin haram kılınması, hamile cariyelerle cimanın yasaklanması ve kaçırılan namazın kaza edilmesi ile alakalı hükümler ilk olarak uygulanmıştır.

2.7.1. Müzâraa ve Müsâkât'ın Mübah Kılınması

Hicri yedinci yılın Muharrem ayında Hayber için harekete geçilmişti.¹¹⁷ Bu seferin bitiminde Peygamberimiz'in koyduğu hükümlerin en başta gelenlerinden biri Hayber topraklarının yarı geliri Müslümanların, yarı geliri de sahiplerinin olmak üzere arazileri eski sahiplerinin elinde bırakmış olmasıdır. Buna muzâraa ve müsâkât akdi denir.¹¹⁸

2.7.2. Ehl-i Eşeklerin Etinin Haram Kılınması

Hicri yedinci yılda yapılan Hayber seferi esnasında bazı sahabelerin açlıktan dolayı, ehl-i eşeklerin etini yediğini görün Hz. Peygamber (s.a.s), onları bundan sakındırdı. Bu sefere katılan bazı sahabeler şöyle diyordu: "Rasûlullah'ın (s.a.s) ehli eşeklerin etlerini yemekten nehyetme haberi bize ulaştığında çömlükler kaynamakta idi. O etlere baka baka onlardan yasaklandık." ¹¹⁹

İbn Kesir, ehl-i eşek etinin haram kılınmasının bütün ulemanın görüşü olduğunu belirttikten sonra selef ve halef âlimlerinin bu hususta hem fikir olduğunu söyler.¹²⁰

2.7.3. Yırtıcı Hayvanların Etinin Haram Kılınması

Yırtıcı hayvanların etlerinin yenilmesi de Hayber gazvesinde haram kılınmıştır.¹²¹ Bu hayvanların etleri murdar olduğu gibi, salyaları da etlerinin hükmüne tabi olarak aynı şekilde murdar kılınmıştır. Kartal, karga ve şahin gibi etobur hayvanların etleri de sivri dişli olan yırtıcı hayvanlara kıyas edilerek haram kılınmıştır.¹²²

2.7.4. Kaçırılan Namazın Hatırlanmasında Kaza Edilmesi

¹¹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 328; Tâberî, *Târîh*, 2: 298; İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 216.

¹¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 356-357; İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 221; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 4: 198-200; Ebu Zebra, *Hâtemü'l-enbiyâ*, 3: 825.

¹¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 331-332.

¹²⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 4: 192; Ebu Zehra, *Hâtemü'l-enbiyâ*, 3: 803.

¹²¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 331-332.

¹²² Ebu Zehra, *Hâtemü'l-enbiyâ*, 3: 803.

Hayber'in fethi dönüşünde Hz. Peygamber ve ashabi bir yerde dinlenmeye çekildiler. Bilal-i Habeşi'yi bekçi olarak bırakıp kendileri ve ashap uyumuştular. Gece biraz ilerledikten sonra

Bilal de uykuya dalmış, güneşin doğmasıyla Hz. Peygamber ashaptan önce kalkmış "Ey Bilal, nedir bu bize yaptığın?" dedi, Bilal: "Ya Rasûlellah seni tutan beni de tuttu." Daha sonra Rasûlullah (s.a.s) abdest aldı, orada bulunanlar da abdest aldılar. Bilal kamet getirdi ve kazaya kalan sabah namazını cemaatle kılmışlardır. Selam verdikten sonra Rasûlullah ashaba dönerek: Her kim namazı unutursa onu hatırladığınız zaman kılınız. Çünkü Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Beni hatırlamak için namaz kıl." (et-Tâhâ, 20/14)¹²³

Hicri Yedinci Yılı Ahkâmının Tahlili

(1) Hicri yedinci yılda gerçekleşen muzaraâ ve musakat akitleriyle ilgili hüküm bize o zamanki Medine İslam devletinin gücünün ne dereceye ulaştığını belirtmektedir. Müslümanların hâkimiyetini kabul eden Yahudilerle yapılan bu akitlerle, onlar kendi topraklarında kiracı olarak bırakılmışlardır

(2) Yırtıcı hayvanların yenilmesinin yaygın olması ve bazılarının bundan geçimlik olarak kazanç elde etmesinden dolayı olsa gerek bu yıla kadar bu hayvanların etlerinin yenilme yasağı gelmemiştir.

(3) Bir özre mebni olarak Hz. Peygamber'in de içinde bulunduğu bir topluluk tarafından kaçırılan namaz daha sonra kaza edilmiştir. Bu örnek uygulama namazın kazasının kılınması gerektiğinin bir delilidir.

2.8. Bi'set'in Yirmi Birinci Yılı / Hicri VIII. Yıl

Hicri sekizinci yılda Mekke'nin fethiyle Mekke'ye has haram kılınan şeyler, "çocuk doğduğu yatağa aittir" hükmü, hırsızlıktan dolayı elin kesilmesi, kabir ziyaretine izin verilmesi, Hz. Peygamber'e hakaretin yasaklanması ve âriyet ile ilgili hükümler ilk olarak uygulamaya konulmuştur.

2.8.1. Mekke ve Oraya Has Haram Kılınan Şeyler:

Mekke'nin fethi hicretin sekizinci yılında, Ramazan ayında gerçekleşti.¹²⁴ Bu sefer esnasında çeşitli hükümler gelmiştir.

Mekke'de ihramlı iken avlanma yasağı inen şu ayette belirtilmiştir: "Hem kendine hem de yolculara bir geçimlik olmak üzere deniz avı ve onu yemek size helal kılındı. İhramda olduğunuz sürece size kara avı yasaklandı. Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun" (el-Maide, 5/96) Mekke-i Mükerrerme'de savaşmak, adam öldürmek haram kılınmış ve orası için başka yasaklar da gelmiştir. Bu konuda Buhari'nin megâzî babında geçen bir rivayette, Yezid dönemindeki Mekke valisi Amr b. Said Medine'de düzeni sağlamak için birlikler gönderme esnasında Ebu Şüreyh bir gün ona şöyle söylediğini nakleder: Ey Vali! Bana izin ver de sana, Rasûlullah'ın Mekke'yi fethinin ertesi günü yaptığı, gözlerimle gördüğüm ve kulaklarımla işittiğim hitabeyi nakledeyim. Allah Rasûlu Rabbine hamdü senadan sonra şöyle buyurdu:

¹²³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 340.

¹²⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 389; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 4: 278.

"Şüphesiz Allah Mekke'yi dokunulmaz kıldı, fakat insanlar buna riayet etmediler. Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimseye orada kan dökmek, oranın ağacını kesmek helal değildir. Eğer birisi çıkar da orada Allah Rasûlü'nün savaştığını öne sürerek kendisine destek ararsa, o bilsin ki bana da sadece gündüzün kısa bir bölümünde izin verildi; bugün ise oranın dokunulmazlığı dün olduğu gibidir; bunu burada olanlar olmayanlara ulaştırın."¹²⁵

2.8.2. Yenilmesi Haram Olan Şeylerin Başkalarına Satılmasının da Haram Kılınması

Hz. Peygamber Mekke'nin fethinde yukarıda sayılan yasaklar yanında daha önce yenilmesi haram kılınan; şarap, domuz eti ve ölü hayvan eti, ölü hayvanların iç yağlarını eritip satma işlemlerinin de haram olduğu ilan edilmiştir.¹²⁶

2.8.3. Hırsızlıktan Dolayı Elin Kesilmesi

Hicri sekizinci yılda gerçekleşen Mekke'nin fethinde bir kadın hırsızlık yapmıştı.¹²⁷ Kadının aile halkı, elinin kesileceğinden korkarak Üsâme b. Zeyd'e başvurmuşlar ve Hz. Peygamber'in yanında durumu O'na arz ederek kadının bağışlanması istenince, Peygamberimizin rengi değişti: "Sen kötülükleri önlemek üzere, Allah'ın koymuş olduğu cezalardan bağışlamamı diliyorsun!" dedi. O günün akşamında Peygamberimiz ayağa kalkıp Allah'a hamd ettikten sonra şöyle bir konuşma yaptı : "Sizden önceki ümmetleri helak eden, ancak onların içlerinden şerefli ve soylu birisi hırsızlık ettiği zaman onu cezalandırmamaları; içlerinden fakir ve zayıf biri hırsızlık edince de onu cezalandırmaları idi. Muhammed'in varlığı kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki Fatıma b. Muhammed, hırsızlık edecek olsaydı, muhakkak onun da elini keserdim" buyurdu. Sonra emretti, o kadının eli kesildi. Kadın bundan sonra Hz. Âişe'nin yanına gelir ihtiyacını Hz. Peygamber'e ve Hz. Âişe'ye arz ederdi.¹²⁸

2.8.4. "Çocuğun Yatağa Ait Olduğu" Hükümü

Utbe b. Ebi Vakkas, kardeşi Sa'd'a Validetü'z-Zam'a'nın çocuğunu alıp yanında tutmasını ve çocuğun kendi oğlu olduğunu ifade etmişti. Rasûlullah (s.a.s) fetih zamanında Mekke'ye geldiğinde, Sa'd b. Ebi Vakkas, Validetü'z-Zam'a'nın çocuğunu alıp Rasûlullah'ın yanına getirmişti. Sa'd b. Ebi Vakkas : "Bu benim kardeşimin oğludur. Çünkü kardeşim, bu çocuğun kendi oğlu olduğunu bana söyledi." dedi. Orada bulunan Abd b. Zam'a çocuğun Zam'a'nın çocuğu olduğunu belirtti. Peygamberimiz çocuğun Utbe b. Ebi Vakkas'a benzemediğini farkettiler ve çocuğun Utbe'nin olmadığını söyledi. Abd b. Zem'a'ya "Bu senin kardeşindir" dedi ve ilave etti: "Çocuk yatağa aittir." Yani; hangi yatakta doğmuşsa onundur, zina edene de recm ceza vardır.¹²⁹

2.8.5. Kabir Ziyaretine İzin Verilmesi

İslâm'ın getirdiği tevhit inancı yerleşme döneminde iken Allah'tan başka varlığa

¹²⁵ Buhârî, "Megâzî", 2; Mekke'ye has gelen hükümlerle ilgili geniş bilgi ve tahlili için bk. Ebu Zehra, *Hâtemü'l-enbiyâ*, 3: 904-906.

¹²⁶ Buhârî, "Buyu", 112; Müslim, "Musâkât", 71; Vâkidî, *Kitâbü'l-meğâzî*, 2: 864-865; Köksal, *Hiz. Muhammed ve İslamiyet*, 5: 477.

¹²⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 4: 318-319.

¹²⁸ Buhârî, "Megâzî", 48.

¹²⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 4: 317-318

tapınmanın izlerinin silinmesi; bu konuda en küçük bir tavize yer verilmemesi gerekiyordu. Bu sebeple bir süreliğine faydalı tarafları bulunmasına rağmen kabir ziyareti de yasaklanmıştır.¹³⁰

Rasûlullah Mekke'yi feth edince annesinin kabrini ziyaret etmeyi istemişti ve bunun için Rabb'inden izin istemişti. Kendisine izin verilmesi üzerine şöyle buyurmuştur: "Kabirleri ziyaret edin; çünkü kabirler ahireti hatırlatırlar." Bir başka hadiste de "Sizi; kabirleri ziyaretten menetmişim; artık ziyaret edin, çünkü bunlar size ahireti hatırlatır."¹³¹ buyurmuştur.

2.8.6. Hz. Peygamber'e Hakaret Etmenin Yasaklanması

Rasûlullah Mekke'yi fethettiğinde "Kâbe'nin örtüsüne tutunmuş olsalar dahi" öldürülmesini emrettiği sekiz erkek ve dört kadın olan; İkrime b. Ebi Cehil, Hebbar b. Esved, Abdullah b. Sa'd, Mikyas b. Sübabetüleys, Hüveyris b. Nurayz, Hilal b. Hatal, Hind b. Utbe, Sâre (Şarkıcı), Safvan b. Umeyye, Abdullah b. Zibara ve Vahşi b. Har, bunlar Hz. Peygamber'e sövme ve çeşitli hakaretler ettiği için bazıları öldürülmüş bazıları Müslüman olmuş; bazıları da affedilmiştir.¹³²

2.8.7. Geri Verilmesi Tekeffül Edilen Âriyet

Âriyet, geri verilmesine söz verilen bir eşyayı emanet almaktır. Böyle söz verilip emanet alınan şey söz verildiği şekliyle korunmalıdır. İslam da bu hususu hicri sekizinci yılda şu olaya istinaden bir ilke olarak benimsemiştir:

Hicri sekizinci yılda Hz. Peygamber Abdullah b. Ebi Hadrâd'dan Havazinler'in savaşacakları ile ilgili haberi alınca, onlarla karşılaşmak üzere süratle hazırlık yapmaya başladı.¹³³ Safvan b. Umeyye'nin yanında zırhlar ve silahlar bulunduğu hususu Peygamberimiz'e anlatılmıştı. Peygamberimiz hala Müşrik olan Safvan'a haber saldı. Ona; "Ey Ebâ Umeyye! Yarın gidip düşmanımızla karşılaşacağız. Şu silahlarını bize emanet olarak ver!" buyurdu. ¹³⁴ Safvan, "Ya Muhammed! Zorla almak, geri vermemek üzere mi alıyorsun?" diye sordu. Peygamberimiz: "Hayır! Sana teslim edinceye kadar bizde emanet olarak kalmak, kırılan ve yitirilenleri temin edilmek üzere istiyoruz" buyurdu. Safvan, "Öyle ise, bunda sakınca yok; dedi. Yüz tane zırh ve yetecek kadar silah verdi.¹³⁵ Bu örnek olayla kendisinden ödünç alınan kişi gayrimüslim bile olsa emanetin alındığı şekliyle teslim edilmesi şartıyla almanın caizliğini ispatlamaktadır.

Hicri Sekizinci Yılı Ahkâmının Tahlili

(1) Hicri sekizinci yılda Mekke'nin fethedilmesi, diğer İslâm şehirlerinden ayrı olarak Mekke'ye has bazı hükümleri doğurmuştur. Mekke emin belde ilan edilmiş. Oraya her ne sebeple gelirse gelsin Müslümanın emniyette olacağı belirtilmiş, böylece yeryüzünde savaşın yapılamayacağı tek şehir Mekke ilan edilmiştir. Özellikle her zaman için huzurun en önemli şartı olan "emniyet", gelen nassla kesin olarak emredilmiştir. Mekke'nin bu özellikte olması

¹³⁰ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 97-98.

¹³¹ Müslim, "Cenaiz", 108-109.

¹³² İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 230-234.

¹³³ İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 243; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 323-324.

¹³⁴ İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 243; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3: 324.

¹³⁵ Tâberî, *Târîh*, 2: 346-357; İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 243; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 4: 324.

hacca gelen Müslümanların güven içinde menâsiklerini yerine getirmeleri sağlanmıştır.

(2) Medine'de ticareti yasaklanan bazı şeyler, Mekke'de hâlen satılıyordu. Mekke'nin fethiyle; necis, yenilmesi ve içilmesi haram olan şeylerin satılması yasaklanmıştır.

(3) Mekke döneminde haram kılınan hırsızlık ile ilgili ise Medine döneminde el kesme hükmü inmiştir. Hırsızlık dolayısıyla elin kesilmesi infazı da ilk bu yıl yapılmıştır. Bir belde yaşayanların rahat ve huzurlu olabilmesi için can ve mal emniyetinin olması gerekir. Hırsızlık dolayısıyla elin kesilmesi; bu tecavüzün engellenmesi için en etkili çözüm olarak vahiy doğrultusunda icra edilmiştir. Ayrıca hırsızının elinin kesilmesi meselesinde Hz Peygamber'in Allah'ın emrini yerine getirmedeki kesin tavrı ümmete kıyamete kadar uyulması gereken bir örnek olmuştur.

(4) Bu yılda daha önce yasaklanan kabir ziyaretine izin verilmesi, keyfiyet olarak şirki çağrıştıracak uygulamalardan uzaklaşma anlamında toplumun ulaştığı seviyeyi göstermektedir.

(5) Hz. Peygambere sözlü olarak hakaret edenlerin öldürülme cezasının verilmesi, İslâm devletinin kemiyet-keyfiyet ve siyaset açısından ulaştığı seviyeyi bize yansıtmaktadır.

(6) Geri verilmesi tekeffül edilen âriyet ile ilgili ruhsat, zarurete mebni olarak bu yılda uygulanmıştır. Hz. Peygamber'in Abdullah b. Ebi Hadrad'dan savaş için teçhizatı alması bize Müslümanın kendisiyle savaş halinde olmayan Gayri Müslimden gerektiğinde yardım isteyebileceğinin ruhsatını vermektedir.

2.9. Bi'setin Yirmi İkinci Yılı / Hicri IX. Yıl

Hicri dokuzuncu yılda giyabi cenaze namazı kılınması, münafıkların cenaze namazının kılınmayacağı, Müşriklere haccın yasaklanması ve mülâane ile ilgili hükümler ilk olarak uygulanmaya başlanmıştır.

2.9.1. Giyabi Cenaze Namazının Kılınması

Hz. Peygamber, hicri dokuzuncu yılda Recep ayında vefat eden Habeş Kralı Necaşî'nin cenaze namazını giyabında kılmıştır.¹³⁶ Çünkü Necâşî, imanını kavminden gizlemiştir. Vefat ettiği gün, memleketinde onun üzerine cenaze namazını kılan olmamıştır. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.s), onun cenaze namazını kıldırmıştır.¹³⁷

2.9.2. Münafıkların Cenaze Namazının Kılınmayacağı Hükümünün Gelmesi

Medine'de Münafıkların en önce geleni Abdullah b. Ubeyy b. Selül, Hicretin dokuzuncu yılında öldü. Daha önceleri Müslüman olan oğlu Abdullah'ın isteği üzerine Hz. Peygamber onun cenaze namazını kıldırdı. Kabri başına kadar da gitti. Bunun üzerine Münafıkların cenaze namazının kılınmayacağı emri geldi.¹³⁸ İnen ayet mealen şöyledir: "Onlardan (Münafıklardan) ölen hiçbir kimsenin asla namazını kılma ve kabrinin başında durma. Onlar Allah'ı ve Resulünü

¹³⁶ Tâberî, *Târîh*, 2: 382; İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 292.

¹³⁷ İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 269; Diyarbekirî, *Târîhü'l-hamîs*, 2: 139-140; Köksal, *Hz. Muhammed ve İslamiyet*, 7: 233.

¹³⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 5: 35; İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 291-292.

inkâr etmişler ve Allah'a itaatten çıkmış olarak ölüp gitmişlerdir.” (et-Tevbe, 9/84)

2.9.3. Müşrik Olanlara Haccın Yasaklanması

Hz. Ebu Bekir (r.a) Hicretin dokuzuncu yılında, hac farızasını yönetmesi için Peygamberimiz tarafından görevlendirilmişti. Yola çıkan kabile Zu'l-Huleyfe'ye vardığında Rasûlullah (s.a.s) onun arkasından Hz. Ali (r.a) inen Tövbe süresini okuması için gönderdi. Müslümanlar haccını yaptılar. Müşrik Araplar da cahiliye adetleri üzere haccı yaptılar. Hz. Ali (r.a) kurbanın kesileceği gün Müşriklere şu ultiyatı okudu: "Bu seneden sonra hiçbir Müşrik hac etmeyecektir. Beytullah'ı hiç kimse çıplak olarak tavaf etmeyecektir. Her kimin Rasûlullah ile bir barış antlaşması varsa bu barış antlaşmasının süresi bitince bu adet de terk edecektir" dedi.¹³⁹

2.9.4. Mülâane

Mülâane karşılıklı lanetleşmedir. İslam'da, karısına zina isnadında bulunup da bunu ispatlayamayan kişi ile karısı arasında mülâane yapılır. Bu hükmün başlangıcı Hicri dokuzuncu senede Rasûlullah'ın Tebuk seferinden dönmesinin akabinde olmuştur. Seferden dönenler arasında bulunan Umeymir b. Aclâni karısının hamile olduğunu öğrenince çocuğun kendisinden olmadığını iddia etmiş ve Rasûlullah'a (s.a.s) başvurmuştur. Bir müddet sonra bu meseleyle ilgili ayet inmiş; Peygamberimiz bu karı kocayı çağırılmış ve mülâaneyi yaptırmıştır.¹⁴⁰ İlgili ayet şöyledir: "Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların, her birisinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemiştir." (en-Nur, 24/6-9) Koca mülâaneyle kazf cezasından kurtulmakta, hâkim de çiftleri ayırmaktadır.¹⁴¹

Hicri Dokuzuncu Yılı Ahkâmının Tahlili

(1) Bu yıl içerisinde Münafıkların cenaze namazının kılınamayacağı emrinin gelmesi, bu yıldan sonra Münafıklara eski müsamahanın gösterilmediğini ortaya koymaktadır. Bu uygulamaya geçilmesine sebep olarak Müslümanların kemiyet veya siyaset açısından belli bir seviyeye gelmesi gösterilebilir.

(2) Hicretin dokuzuncu yılında Müşriklere Kâbe'yi tavafın ve haccın yasaklanması, Müşriklerle ilgili kesin hükümler verilmesi, tevhid dini İslam'ın hâkimiyetinin bu hükümleri uygulayacak güce ulaştığını ifade etmektedir.

(3) Bu yılda yine bir sebebe binaen, mülâane (karşılıklı lanetleşme) izninin geldiğini görüyoruz. Mülâane uygulaması ile iffete verilen değere vurgu yapılmış ve eşlerin birbirine iffetsizlik iftirası atmalarının önü alınmıştır.

¹³⁹ İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 291; İslam öncesi hac ibadeti ve menâsikleri hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Soysaldı, *Sekizinci Tefsir Akademisyenleri Buluşması Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu*, (İstanbul: 1-3 Temmuz 2011), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları, 146-170.

¹⁴⁰ Darekutnî, "Nikâh", 1; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 98.

¹⁴¹ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 99.

2.10. Bi'setin Yirmi Üçüncü Yılı / Hicri X. Yıl

Hicri onuncu yılda Vedâ Haccında son kez hak ve sorumlulukların ilanı yapılmıştır. Vasiyet, nesep, nafaka ve borçla alakalı hükümler, cezanın şahsiliği prensibi, vasiyetin üçte birle sınırlandırılması ve faizin yasaklanmasına dair hükümler ilk olarak uygulanmıştır.

2.10.1.Hak ve Sorumlulukların İlanı

Hicretin onuncu yılında Hz. Peygamber Vedâ Haccını yaptı, orada Müslümanlara haccın menâsiklerini uygulamalı olarak son defa öğretti. Hem Arafat'ta ve hem de Mina'da hutbe irad etti. Bu hutbelerde daha önce inmiş ve yeni inen bazı hususları toplu halde ilan etti. Bu hutbede özel olarak şu hususları ifade etmiştir: Eşitlikle ilgili "İnsanların tümü Adem'in oğludur"; kölelerle ilgili "Kölelerinize yediğinizden yedirin, giydiğinizden giydirin"; kan davaları ile ilgili "Eski adetler kaldırılmıştır"; kadın hakları ile ilgili "Kadınlarınıza karşı şefkatli olun, siz onları Allah'ın ahdi ile aldınız"; haram aylarla ilgili "Haram aylar Recep, Zilkade, Zilhicce ve Muharremdir"; can ve mal emniyeti ile ilgili "Ey insanlar! Sizin kanlarınız ve mallarınız mukaddestir. Her birinizin kanı ve malı bir diğerine haramdır."¹⁴²

2.10.2. Vasiyet, Nesep, Nafaka ve Borçla İlgili Hükümler

Vedâ Haccında yukarıda zikrettiğimiz konulardan ayrı olarak Tirmizi'de geçen ve Ebu Umame'den gelen bir rivayette Rasûlullah'ın (s.a.s), Vedâ hutbesinde şöyle dediği aktarılmaktadır: "Şüphesiz Allah'u Teâlâ hak sahibi her mirasçıya hakkını vermiştir, artık vârise vasiyet yoktur. Doğan çocuk yatağa aittir. Zina edene ise mahrumiyet (ceza) vardır. Bunların hesaba çekilmeleri Allah'a aittir. Babasından başkasını baba bilen, sahiplerinden başkasını sahip bilen kişi üzerine, kıyamete kadar sürecek Allah'ın laneti vardır. Kocasının izni olmadan hiçbir kadın, kocasının mal varlığından bir şeyi sadaka olarak vermesin!" Yiyecek de vermesin mi? Ya Rasûlellah!" diye soruldu, "O mallarınızın en kıymetlisidir." cevabını verdi. İğreti alınan şey sahibine geri verilecek, ürününden istifade edilsin diye verilen nesne, zamanı gelince sahibine iade edilecektir, borç ödenecektir. Bir borca kefil olan -borçlu ödemedede bulunmazsa- borcu ödeyecektir."¹⁴³

Cahiliye devrinde kadınlara, kızlara mirastan pay verilmez, ayrıca vasiyet yoluyla; mirasçı olsun olmasın, herkese istenildiği kadar mal bırakılırdı. İslâm, kızlar ve kadınlara adil ölçüde paylar ayırmış; bunun dışında vasiyet yoluyla mirasçıya mal bırakmasını yasaklamıştır. Cahiliye döneminde adet haline gelen evlat edinme de yasaklanmış; yetim kimsenin çocuklarının, aileleriyle soy ilişkileri ve hukuk bağları kesilmeksizin, alınıp himaye edilmesi, bakılıp büyütülmesi, cemiyete kazandırılması teşvik edilmiştir.¹⁴⁴

2.10.3. Cezanın Şahsiliği Prensibi

Vedâ Haccında irad edilen hutbeyi aktaranlardan Amr b. el-Ahvas'ın rivayeti şu ilave bilgiyi de ihtiva etmektedir: "Hiçbir suçlu, kendisinden başkası aleyhine (başkasını suçlu kılan) bir suç işleyemez; suçlu, çocuğu aleyhine; çocuk, babası aleyhine suç işleyemez. (Kişinin işlediği

¹⁴² Bk. Tâberî, *Târîh*, 2: 402-404; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2: 184-186; İbn Esir, *el-Kâmil*, 2: 302-303.

¹⁴³ Timizî, "Vesâyâ", 2116.

¹⁴⁴ Karman, *İslam Hukuk Tarihi*, 101-102.

suç kendisini bağlar)"¹⁴⁵

Kur'an-ı Kerim, "Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez"(En'am, 6/164) ayetiyle cezanın şahsiliği prensibini getirmiş; Rasûlullah da (s.a.s) bu hutbesinde bu prensibi bir kez daha açıklamıştır.¹⁴⁶

2.10.4. Vasiyetin Üçte Birle Sınırlandırılması

Sa'd b. Ebi Vakkas, Vedâ Hacıda Peygamberimiz ile birlikte bulunuyordu. Öyle bir hastalığa yakalandı ki ondan ancak ölmekle kurtulabileceğini sanıyordu.¹⁴⁷ Rasûlullah Sa'd'ı ziyaret etmiş. O sırada Sa'd malını, hayır ve hasenat için vasiyet edeceğini söylemişti. Rasûlullah (s.a.s): "Varislerini varlıklı bırakman, insanlara el açan yoksullar olarak bırakmandan daha iyidir." buyurmuştur. Vasiyetini malının üçte biri ile sınırlandırmasını istemiştir.¹⁴⁸

2.10.5. Faizin Yasaklanması

Rivayete göre Hz. Ömer (r.a) demiştir ki: "Riba ayeti Kur'an'ın en son nazil olan ayetlerindedir. Hz. Peygamber bunu bize bütün yönleriyle açıklamadan vefat etti. Bundan dolayı ribayı bırakınız."¹⁴⁹

Kur'an'da faiz yasağı dört kademe halinde açıklanmıştır:

Birinci kademe; "İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz faiz Allah yanında artmaz..." (el-Rum, 30/39) Bu faizin haram kılındığını açıklamıyor sadece; Allah katında artmadığına dikkatleri çekiyor ve ileride konulacak yasağa zihinleri hazırlıyor.

İkinci kademe; "Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kişiye Allah'ın yolundan alkoymaları nedeniyle (önceleri) kendilerine helal kılınmış güzel şeyleri onlara haram kıldık, Ondan nehy edildikleri halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri nedeniyle (öyle yaptık). Onlardan kâfir olanlara pek acıklı bir azab hazırlamışızdır." (el-Nisâ, 4/160-161) Bu ayette de faizin yasaklandığı açıklanmıyor sadece; Yahudilerin bu yüzden azabı hak ettiğine dikkatler çekilerek faizin hayırlı bir kazanç olmadığı belirtiliyor.

Üçüncü kademe; "Ey iman edenler faizi kat kat artırarak yemeyin." (el-Âli İmran, 3/130) Bu ayet faiz yasağının ilk adımını ve ona uygun ortamı hazırlamanın bir ifadesidir. Ancak 'kat kat artırılarak alınmayan faizler helal midir?' sorusu bu ayette açıklanmamıştır. Kur'an bir süre sonra bu yasağın en son ve kesin hükmünü ortaya koyacaktır.

Dördüncü kademe; 'Ey iman edenler! Allah'tan korkun, faizden artakalanı bırakın; eğer gerçekten inanmışsanız. (Rabbinizin emrine uyun)" (el-Bakara, 2/278) Bakara suresindeki bu ayet ve bundan sonra gelen beş ayet artık faizin tek kuruşuna cevaz vermeyecek biçim ve

¹⁴⁵ Timizî, "Fiten", 2158.

¹⁴⁶ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 102.

¹⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 176

¹⁴⁸ Buhârî, "Vesâyâ", 2.

¹⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 36,50; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 239.

anlamda kesin bir hüküm getirmiştir.¹⁵⁰

Hicri Onuncu Yılı Ahkâmının Tahlili

(1) Hicretin onuncu yılında yapılan Vedâ Haccında, Müslümanlara insan-hak ve sorumlulukları konusunda daha önce gelen bazı hükümlerle ilgili hatırlatmalar, Hz. Peygamber'in diliyle bizzat yapılmış, insanların ticari alış-verişleriyle ilgili tamamlayıcı bazı ikazlarda bulunulmuştur. Bu meyanda Vedâ Haccı, İslam'ın emir ve yasaklarının orada hazır bulunan Müslümanlara toplu olarak hatırlatılması ve tekrarlanmasıdır.

(2) Son olarak faiz yasağının geldiği kabul edilmektedir. Faiz, içkinin nehyinde olduğu gibi tedricen yasaklanmıştır. Alışverişin tümüne yayılmış olan bu işlemin birden yasaklanmasının insanlara zor gelme ihtimaline binaen yasağın sona kaldığı ve tedricen yasaklanma yoluna gidildiği söylenebilir. Bu yasakla İslâm dini hukuki muhtevalı ayetler açısından ikmal edilmiştir.

Sonuç

Araştırmamız göstermiştir ki, Hz Peygamber döneminde gelen ahkâmın nüzûl sırası tesadüfî değildir. Bu ahkâm ayetleri Mekke ve Medine dönemi şeklinde iki ana devreden oluşmaktadır. Mekke döneminde inen hükümlere bakıldığında, o dönemin zor ve çetin şartlarında insan sabrını ve tevekkülünü artırıcı emirlerin öncelikle vaz' edildiğini görüyoruz. Namaz ibadeti de bu emirlerin başında gelir. Akıcı kan, domuz eti, leş gibi yasaklanan yiyecek ve içecekler her insan vicdanının hemen kabul edebileceği emirlerdir. Yetim malını haksız yere yememe, haksız yere bir cana kıymama, hırsızlık yapmama, ölçü ve tartıda hile yapmama gibi konularda gelen yasaklar yine her insanın kendisine ve yakınlarına yapılmasını istemediği çirkin fiiller kabilindedir. Dolayısıyla bu yasaklardan kaçınılması her vicdan için zor olmayan hususlar olmaktadır

Medine döneminde inen ahkâma bakıldığında ise, bu on yıllık süre içerisinde inen ahkâmın dengeli olarak yıllara serpiştirildiğini görüyoruz. Bunun en temel sebebi olarak insan fitratının veya sosyo-kültürel koşulların Şâri' Teâlâ tarafından gözetilmesi düşünülebilir

Medine'de Müslümanların hâkimiyeti ele almalarının bir sonucu olarak, hadler gibi ancak devlet gücüyle ifâ edilebilecek bazı hükümler inmiştir. Yine Medine döneminde inen ahkâma genel olarak bakıldığında, tekliflerin takip ettiği sıranın, ashabın kemiyet ve keyfiyet durumlarıyla doğru orantılı olduğu görülmektedir. Mekke ve Medine dönemlerinin tümünü göz önüne aldığımızda ahkâmın kolaydan zora doğru bir seyir takip ettiğini söylemek mümkündür.

Sonunda inen ayetlerle din kemale erdirilmiştir. Teklifleri Allah'tan alıp insanlara vaz' eden Hz. Peygamber (s.a.s) de tekliflerin sona ermesiyle ilâhi hikmet ve takdir gereği vefat etmiştir. Fakat bu tedricilik hikmeti sürekli olarak uygulama sahası bulacaktır. Çünkü İslam'a girerek ihtida etme hadiseleri sürekli tekrar edecektir. Fakat hükümlerdeki hikmetlerin yeni

¹⁵⁰ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1986), 2: 1064-1065; Şaban Kondi, *Kur'an'da Tedricilik*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2001), 66-70; ; Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019), 145,146.

şartlara uygun şekilde yorumlanması tebliğ ve irşat anında olmalıdır. Dolayısıyla bu husus davetçiye yönelik bir sonuçtur. Zira kâmilin gelmiş bir dinin bazı hükümleri öğrenildikten sonra muhakkak uygulanmalıdır ki anlamlı olsun. Öyleyse yeni Müslüman olanlara dini tebliğ ederken ahkâm ayetlerinin inişindeki tertibin dikkate alınması özel bir yetenek ister. Her Müslümanın kendi çapında birer davetçi olduğunu kabul edersek bu çalışmamızın ilgililere bir fikir vereceğini umuyoruz.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Akpınar, Ali. "Kur'an Ayetlerine Göre Hac İbadetinin Zamanı ve Daha İyi Bir İbadet İçin Bazı Teklifler". *Marife* 3/1 (2003), 89-106.
- Algül, Hüseyin. "Hz. Muhammed (s.a.s) Devri Kronolojisi". *Uludağ İlahiyat Dergisi* 4/4 (1992): 99-107.
- Apaydın, Mehmet. *Siyer Kronolojisi*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018.
- Boynukalın, Mehmet. "Umre", *DİA*, 42: 150-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2012,
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *es-Sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Cessâs, Ebubekir Amed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsî'l-Arabî, 1992.
- Çalışkan, Muhammed Selman. "Kur'ân Vahyinde Nüzûlün Tekaddümü Yahut Hükümün Teahhuru Meselesi". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2019): 315-320.
- Darekutnî, Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî. *es-Sünen*. Beyrut: Darü'l-Mâ'rife, 1966.
- Darimî, Abdullah b. Abdülaziz. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Demirci, Muhsin. "Kur'an'ın Nüzûl Sürecinde Tedricilik". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 9: 176-198.
- Diyarbakirî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan. *Târîhu'l-hemîs fi ahvâli enfesi nefîs*. Beyrut: Müessesetü'ş-Şaban, ty.
- Dumlu, Emrullah. "İslam'ın İlk Dönemlerindeki Uygulamalar Ekseninde Kamusal Bir Gelir Olarak Zekâ". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2010): 91-116.
- Ebu Davud, Süleyman b. Aş'as. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebu Zehra, Muhammed. *Hâtemu'n-Nebiyîn*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabiyye, 2012.
- Ebu Zehra, Muhammed. *Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s)*. Trc. Mehmet Keskin. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.
- İbn Arabî, Ebubekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Lübnan: Dâru'l- Kütübü'l-İlmiyye, 2002
- Esad, Mahmut. *İslâm Tarihi*. Sadeleştiren: A. Lütfü Kazancı-O. Kazancı. İstanbul: Marife Yayınları, 1995.
- İbn Esir, 'İzzüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Ebü'l-Kerem. *İslam Tarihi el-Kâmil fi't-Tarih*. Trc. M. Beşir

- Eryarsoy. İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.
- İbn Esir, 'İzzüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Ebü'l-Kerem. *el-Kâmil fi't-târîh*. Beyrut: Daru Sâdır, 1385.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbuddin Ahmed. *el-'Acâbu fi beyâni'l-esbâb*. Thk. Abdulhekîm Muhammed el-Enîs, by. 1997.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Cemâlüddin Abdulmelik. *es-Siretü'n-nebeviyye*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Cemâlüddin Abdulmelik. *Siret*. Trc. Hasan Ege. İstanbul: Kahraman Yayınevi, 1994.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihâye İslam Tarihi*. Trc. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1998.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer. Hz. Peygamber'in Hayatı. Trc. Hanefi Akın. İstanbul: Çelik Yayınları, 2014.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidaye ve'n-nihâye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- İbn Mace, Muhammed b. Yezid. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed. *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*. Beyrut: Daru Sâdır, 1968.
- İmam Malik, Malik b. Enes. *el-Muvoatta'*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İmam Şafîi, Muhammed b. İdris. *Ahkâmü'l-Kur'an*. Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412.
- İmam Şafîi, Muhammed b. İdris. *Tefsirü İmam Şafîi*. Hazırlayan: Ahmed b. Mustafa el-Ferrâ. Riyad: Daru't-Tedmuriyye, 2006.
- Kahraman, Abdullah. *İslam Hukukuna Giriş*. Ankara: Bilay Yayınları, 2018.
- Karaman, Hayrettin. *İslam Hukuk Tarihi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 1989.
- Kattân, Mennâ' Halil. *Tarîhu't-teşrî'i'l-İslâm*. Riyad: Mektebetü'l-Me'arif, 1416.
- Keskioglu, Osman. *Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Komasyon. *Ku'ran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999.
- Kondi, Şaban. *Kur'an'da Tadrîcîlik*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2001.
- Köksal, Mustafa Asım. *İslam Tarihi Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslamiyet*. Köksal Yayınları, İstanbul 1999.
- Köse, Saffet. *İslam Hukukuna Giriş*. Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2019.
- Kurtubi, Muhammed b. Ahmed b. Ebubekir. *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mevdudî, Ebu'l-Âlâ. *Tefhim'ul-Kur'an*. Trc. Komisyon. İstanbul: İnsan Yayınları, 1987.
- Müslim b. Haccac. *Sahih-i Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nedvî, Süleyman. *Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Peygamberimizin Tebliğ ve Talimatı*. Trc. Ali Genceli. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1985.

- Nesai, Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Olgun, Tahir. İbadet Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Önkâl, Ahmet. Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu. Konya: Esra Yayınları, 1994.
- Râğîb el-İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddâl. *el-Müfredât fî garîbu'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2001.
- Seyyid Kutup. Fizilali'l-Kur'an. İstanbul: Akit Yayınları, ts.
- Soysaldı, Mehmet. "İslam Öncesi Mekke Toplumunda Namaz, Zekât, Oruç ve Hac Uygulamaları", *Sekizinci Tefsir Akademisyenleri Buluşması Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu*. (İstanbul, 1-3 Temmuz 2011), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları, (2011): 146-170.
- Taberi, Ebu Câfer Muhammed b. Cerir. *Camiu'l-beyan ân-te'vil-i âyi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru Hicr, 1998.
- Tâberî, Ebu Câfer Muhammed b. Cerir. *Târîhü'l-ümmem ve'l-mülük. Lübnan: Müessesetü E'lemî'l-Metbû'a*, ts.
- Tirmizi, Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları 1992.
- Türcan, Selim. "Kur'an'ın İfade Kalıpları Nüzul Kronolojisini Aydınlatılabilir Mi? Müzzemmil Sûresi Örneğinde Bir Yöntem Denemesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/17 (2010): 67-100.
- Ülkü, Hayati. Başlangıçtan Günümüze İslam Tarihi. İstanbul: Ülkü Yayınları, 1979.
- Ünal, Necdet. "Kur'an'ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma". *Kelam Araştırmaları* 9/2 (2001): 149-182.
- Vahidi, Ali b. Ahmed. *Esbâbu'n-nüzûl*, Beyrut: Dâru Kütübü'l-İlmiye, 1411.
- Vâkidî, Ebu Ebdullah Muhammed b. Ömer. *Kitâbü'l-meğâzî*. Beyrut: Dâru'l-Kütüb, 1987.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul: Azim Dağıtım ts.
- Yıldırım, Celal. İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri. İstanbul: Anadolu Yayınları, 1986.
- Yıldırım, Ömer Faruk. "Teyemmüm Kıssasının Tarihi ve Ayetinin Sebeb-i Nüzûlü Üzerine". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 7/2 (2010): 107-127.
- Yüksek, Ali. "Namaz İbadetinin Tarihi Süreci". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/2, (2018): 111-125.
- Zemahşerî, Muhammed b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf*. Kahire: Dâru'r-Reyyân, 1987.